

בס"ד

בימים אלה, נקבל על עצמינו **להחזיר עטרה ליושנה**, לנהוג במוצאי שבת קודש ויוהכ"פ, וקרי"ש של ערבית כשיטת ר"ת (72 דק' במעלות לאחר השקיעה), וכפסק השו"ע והרמ"א בסי' רס"א, ורוב הראשונים, וגדולי הפוסקים.

כתב בשו"ת מהרי"ף (הביאו החיד"א בברכ"י סי' רס"א) שגילו לו מן השמים שכשיתפרסם ההלכה כר"ת בעולם תתקרב הגאולה.

24/11/2010 17:16

תמונה מזמן מוצאי שבת קודש של הלוח (36 דק' אחר השקיעה)

זה לשון רב האי גאון ורב שרידא גאון בתשובות הגאונים:
**אל תחשוב שמששתשקע החמה ולא תראה מאותו מקום שלם היום,
אלא כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא.**

26/12/2010 17:38

תמונה 52 דק' אחר השקיעה

כתב **המשנה ברורה** סי' רצ"ג ס"ק ד', וזה לשונו: לפי מה שכתב **הגר"א** דבעינן שיסתלק האדמימות מן כל כיפת הרקיע באותו צד ששקעה החמה ואז מועיל השלושה כוכבים. עכ"ל.

עוד כתב **בביאור הלכה** שם, וז"ל: משמע בגמרא דכל זמן שלא נסתלק האדמימות מן כל כיפת הרקיע באותו צד ששקעה החמה אין לסמוך על הכוכבים, וכ"כ **בביאור הגר"א** דלהבחין בכוכבים לבד צריך בקיאות רב דשמא הם כוכבים הנראים ביום, ולכך היו האמוראים מסתכלים אם נסתלק האדמימות **לגמרי** ואז מועיל הכוכבים. עכ"ל.

ביאור נפלא מאורם של חכמינו זכרונם לברכה

הנה חכמינו זכרונם לברכה אמרו בגמרא (בפסחים דף צ.ד.) דבר הלכה: "רבי יהודה אומר; ... מעלות השחר עד הגן החמה ארבעת מילין (=72 דקות), משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין (=72 דקות)". עד כאן לשונם.

אומנם רואים אנו במקום אחר כי סתר רבי יהודה את עצמו (לכאורה) מגמרא מסכת שבת (דף לד.), ששם מובאת דעתו, כי "מרגע שתשקע החמה ועד לרגע שבו יוצאים הכוכבים, יש ביניהם – משך זמן של 13.5 דקות". ולא 72 דקות – כמו בפסחים. ואם כן יש לנו לדעת, מהי דעת רבי יהודה לכסוף... – מהי כוונתו להורות לנו הלכה למעשה, האם – שיש 13.5 דקות מהשקיעה - לצאת הכוכבים, או שיש יותר עד לצאת הכוכבים, והם 72 דקות הניזכרים בפסחים (לעיל)?!

והנה מצאנו שעמדו רבותינו הראשונים על סתירה זו בדברי רבי יהודה התנא, ועל זה כתבו, שאכן למעשה לא קיימת כאן כל סתירה בדבריו, אלא רק חוסר ידיעה בלבד! היות שמה שאמר 'בפסחים' כי "משקיעת החמה ועד לצאת הכוכבים יש 72 דקות", כוונתו לומר, כי מרגע 'תחילת' שקיעת החמה, דהיינו מרגע "שתתחיל" השמש לשקוע, ועד אל הזמן של צאת הכוכבים, – יש באמת 72 דקות! ואילו מה שמובאת דעתו 'במסכת שבת' כי "מששתשקע החמה ועד לצאת הכוכבים, יש ביניהם – משך זמן של 13.5 דקות", כוונתו בזה, כי מאותו הרגע שכבר "שקעה" השמש – "לגמרי" – ועד אל צאת הכוכבים – יש רק 13.5 דקות בלבד!

ואם כן נמצא ממה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה איפה, כי "מרגע שתתחיל השמש לשקוע ועד לצאת הכוכבים שרק אז זה תחילת הלילה, יש משך זמן של 72 דקות!" ואילו 13.5 דקות קודם לכן, היינו לפני שמסתיימים ה-72 דקות - אזי זהו סיום תהליך השקיעה לגמרי, שאז זה בין השמשות, - ספק האם זה יום או לילה. ולאחר שחולפים להם ה-13.5 דקות הללו אזי זהו הלילה - מהתורה!

ואם כן נמצא, שהורה לנו רבי יהודה בגמרא - הלכה למעשה,

שזמן צאת הכוכבים שזה תחילת הלילה, זהו אך ורק לאחר שחולפים 72 דקות מתחילת השקיעה!!!¹

¹ יש לציין: כי בלוחות זמני השנה כתוב שם רק את תחילת השקיעה! זאת הם מציינים (את תחילת השקיעה) בתור "שקיעה" בלבד! ומהשקיעה הכתובה שם (בלוחות השנה) יש לספור ממנה 72 דקות (שזה שעה ו12 דקות) ורק אז זה צאת הכוכבים האמיתי!

לְעֵשׂוֹת אֶת הַשְּׂבִיבָה לְדַרְתֵּם בְּרִית עוֹלָם

בִּירוֹר מִכַּח הַמְצִיאוֹת הַנִּרְאִית – אִיךְ רֵאווִי לְנַחֲוֹג לְעַנִּין
עֲאֵה"כ זֹלִילָה בְּאַרְץ-יִשְׂרָאֵל

בְּתוֹסַפַּת תְּמוֹנוֹת מְאוּפֵק מְזֻרָה וּמְעֵרָב

אַל תַּחֲשׂוּב שֶׁמִּשְׁתַּשְׁקַע הַחֲמָה וְלֹא תִרְאֶה מְאוֹתוֹ מִקּוֹם
שָׁלֵם הַיּוֹם, אֲלֵא כָּל זְמַן שֶׁאֲדַמְדִּימוֹתֶה נִרְאִית עַל פְּנֵי
מְעֵרָב יוֹם הוּא. (לְשׁוֹן רַב הָאִי גְאוֹן וְרַב שְׂרִירָא גְאוֹן בְּתִשׁוּבוֹת הַגְּאוֹנִים)

יו"ל ע"י מכון

תזורת הסד

בעיר בית שמש יצ"ו, ארה"ק תובב"א

ניתן לפנות אלינו

בת.ד. 9373 בית שמש

או באימייל: A9924488A@GMAIL.COM

שמוד ועיצוב
"המשובה"
050-41-944-11

ברכות לראש משביר

להנדיב הנכבד צורבא מרבנן

מוקיר רבנן ותלמידיהון

הרב אורי יהודה

בנזינו שליט"א

נינו של הרב משה טולידנו ז"ל

מייסד אב"ד במיקנס מרוקו

שנשאו ליבו ונדבה רוחו אותו להדפיס

את הקונטרס החשוב הזה

לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל

לעילוי נשמת אביו החשוב

ר' משה בן אסתר ז"ל

מנוחתו ערן נלב"ע כ' בחשון תשנ"ד

ויהי רצון שבזכות המצוה ישלח השי"ת ברכה

באסמיו והצלחה במעשה ידיו ונחת מיוצאי חלציו

מפתח הענינים

שהגאונים בעצמם סוברים כשיטה המקובלת בשמם, ושרב סעדיה גאון כתב להדיא כר"ת.

יב. שראית המהר"ם אלשקר מרב ניסים גאון ור' אברהם בן הרמב"ם אינה מוכרחת.

יג. שאי אפשר להביא ראיה מרי"ף רא"ש ורמב"ם שסוברים כהגאונים ושהרא"ש כתב להדיא כר"ת.

יד. שברשב"א ותוס' הרא"ש ובארחות חיים משמע להדיא שסוברים שהגאונים סוברים כר"ת.

טו. שגם מדברי האחרונים משמע שלא קיבלו שיטה זו בשם "הגאונים".

טז. היוצא מכל הנ"ל שא"א לסמוך על שיטת הגאונים להקל.

יז. שקשה לסמוך בארץ-ישראל על מה שרמז הר"ב בסידור להקל.

יח. שגם המהר"ם אלשקר והש"ך כתבו דבריהם רק להחמיר ולא להקל.

יט. שלענין מילה יש מקום להחמיר כהגאונים גם לדעת המג"א.

כ. שלענין מלאכה בער"ש יש מקום להחמיר מזמן "היראים".

כא. ראיה מהראשונים לשיטת 72 דק' במעלות.

כב. סוף דבר.

א. יתבאר שלפי שיטת המשנ"ב בדברי הגר"א וכפי שמוכח בתשובות הגאונים המקורית, ובדברי הגר"א עצמו, חיבים להסתכל שיסתלק כל האדמימות מצד המערב ולא רק מצד המזרח כמו שיש מפרשים.

ב. לפי ההסתכלות לצד מערב שיטת ר"ת תואמת מאוד עם המציאות בארץ ישראל.

ג. הפירוש של "הכסיף" לפי שיטת ר"ת.

ד. הפירוש של כוכבים בינונים לר"ת.

ה. תירוץ נוסף על הכוכבים.

ו. שמיושב קושית הגר"א ובעל התניא בסידורו.

ז. שלשיטת ר"ת והב"י אין שום הו"א לחפש כוכבים קודם סילוק כל האור מצד המערב.

ח. שהמנחת כהן כתב שיטתו לפי מה שסבר שבארץ ישראל יוצאים כוכבים ראשונים רק ב-72 דקות.

ט. הטעם שנהגו בהרבה מקומות בחו"ל שהסתכלו רק על הכוכבים דלא כהגאונים ודלא כר"ת.

י. שאי-אפשר לומר שהשו"ע סבר כהמנח"כ.

יא. לברר שאין ראיה מוכרחת

הערה: להוי ידוע כי הרבה פעמים מוזכר בקונטרס זה "שיטת הגאונים" וכוונתנו לפי מה שלמד המהר"ם אלשקר - בגאונים, ולפי מה שמקובל בעולם שיטת הגאונים, אבל מהו שיטת הגאונים ע"ז אנו דנים בעזה"ת בקונטרס זה.

א. יתבאר שלפי שיטת המשנ"ב בדברי הגר"א וכפי שמוכח בתשובות הגאונים המקורית, ובדברי הגר"א עצמו, היבים להסתכל שיסתלק כל האדמימות מצד המערב ולא רק מצד המזרח כמו שיש מפרשים

ליישב את שיטת הגר"א והגאונים שבמסקנת הגמ' צריך להביט למזרח כמהר"ם לובלין. וכ"כ בספר הזמנים בהלכה להרב חיים פ. בניש שליט"א (ח"ב פמ"ג עמ' ת"ו).

כמו"כ הרב ידידיה מנת שליט"א בספרו "זמני ההלכה למעשה" כתב שרואים את האדמימות עד זמן הנ"ל, רק שהוא ישב את שיטת הגאונים באופן אחר, שהגאונים סברו שהכסיף התחתון היינו שהאדמימות מתחילה להחלש והכסיף העליון שנחלש האדמימות מהעליון, ובאמת הגאונים סוברים שאי"צ שיסתלק האדמימות לגמרי מצד המערב רק שיחלש קצת ויתחיל להסתלק.

הנה זה ברור שבתשובות הגאונים של "רב שרירא ורב האי גאון" המקורית (שהובא בספר גנזי קדם חלק ה' סימן ו' ובסוף ספר "הזמנים בהלכה" (ח"ב עמ' תרמ"ה) להרב חיים פ. בניש שליט"א, והדפסנו אותו כאן בסוף הקונטרס) אי אפשר לפרש כב' התירוצים הנ"ל דשם מבואר בפירוש שלמסקנת הגמ' צריך להסתכל שתסור ותסולק האדמימות מצד המערב ואז הוא הכסיף התחתון (יעו"ש באורך) וא"כ בין התירוץ שמסתכלים למזרח ובין התירוץ שא"צ שיסור ויסתלק

הנה לאחרונה נתגלה לעינינו שבארץ ישראל רואים את האדמומית של השמש בצד מערב עד 60 דק' אחר השקיעה, וב-72 דק' משחיר לגמרי עם סילוק הלובן, (והדבר נבדק ע"י הרבה אנרכים ורבנים חשובים ונמצא שאכן כך הוא) ואחר שחקרנו הדבר נתברר לנו שאין כל חדש תחת השמש, וכבר התייחס לזה הגרי"מ טיקוצינסקי זצ"ל, בספרו "בין-השמשות". וכתב דלפי שיטת הגאונים אין צריך להביט על סילוק האדמומית מצד מערב אלא מצד "מזרח" גם למסקנת הגמ', כפי מהר"ם לובלין בסוגיא דשבת לד: לה. ומ"ש בגמ' דרבא הוי דאוי למערב היינו להסתכל למערב כז"מ שהוא מאדים את המזרח ולא יותר. וזה באמת תואם עם שיטת הגר"א בערך כ-17 דק' אחר השקיעה בימי ניסן ותשרי.

כמו"כ הגאון ר' מאיר פוזנא שליט"א מלונדון בספרו "אור-מאיר" (פ"ד סי' ב' עמ' קפ"ז) כתב שזכה להיות בארץ-ישראל, והיה בדרום הארץ, במקום חשוך כמעט לחלוטין, וראה את האדמימות עם הסימנים של הכסיף בצד מערב ממש עד זמן של 72 דק' (וקצת יותר, מפני שזה היה בימי החורף שלפי מדידת המעלות האריך באותו יום עד 76 דק'). וגם הוא כתב בספרו

הראשונות)). יכול לפרש את התשובה הזאת השלישית, שנתכוונו הגאונים שצריך להסתכל למערב כל זמן שהוא מאדים את המזרח, או למזרח ממש, גם במסקנת הגמ', אבל ודאי שאין בתשובה זו שום ראייה שהגאונים סוברים שצריך להסתכל למזרח, כמו שכתבנו דיתכן שסמכו ע"מ שפירשו בגמ' אח"כ שהכל קאי על מערב,

ויתכן ג"כ, דלא נתכוון המהר"ם אלשקר להביא ראיה מהתשובה הזאת כלל לענין השקיעה, ורק רצה להביא ראיה לענין מילה, שמשום ספיקא דביהש"מ, דוחים ליום ראשון ולא מקדימים ליום השישי, כמו שמשמע מלשון השואל ומסוף התשובה שזה היה אחד מספקותיו של השואל, וע"ז הוכיח מהתשובה הזאת שמשום ספק דוחים ליום ראשון אבל הראיות לגבי השקיעה הביא רק מהתשו' הראשונות שסוברים כחכמי או"ה, (ובפרט את הראיות שהגאונים דחו את דברי ר"ת, דמהתשובה הזאת אפי' לפי גירסתו שצריך להסתכל למזרח, אי"ז דחיה לדברי ר"ת, אלא מחלוקת בפשט בגמ' שהגאונים סוברים למזרח ור"ת למערב). וכמו דמשמע ג"כ מבסוף התשובה שהוא חוזר על דבריו, שמשם הראיה שדחו הגאונים דברי ר"ת, עיי"ש. (וגם צ"ע איך נשתבשה התשובה הזאת ממקורותיה ואיך הגיעה להמהר"ם אלשקר בצורה משובשת כזו ועכ"פ צ"ע על איזה מהגרסאות לסמוך).

לגמרי האדמימות ודי בזה שנחלש, או שמתחיל להסתלק, אינם מספקים לתרין את תשו' הגאונים הנ"ל,

רק שבתשובות הגאונים לפי העתקה שהיה למהר"ם אלשקר אפשר לפרש שסבר שמסתכלים למזרח, ששם כתוב רק "מזרח" ואפי' במקום אחד שבתשובה המקורית כתוב "מערב" כתוב בהעתקתו של המהר"ם אלשקר מזרח (עיי' בסוף הקונטרס העתקת התשובה במלואה ואי ההשוואה ביניהם) וא"כ אפשר דהמהר"ם אלשקר סבר כן בתשובת הגאונים לפי העתקה שהיה לו.

אלא שגם זה קשה דאפי' אם היה כתוב בתשובות הגאונים כז"מ שפני המזרח מאדים, כגירסתו של המהר"ם אלשקר, אין שום הכרח לפרש שנתכוונו למזרח, דיתכן דסמכו על מה שפרשה הגמ' בסוף, ועל מה שהם עצמם כתבו בסוף תשובתם (המקורית), שהגמ' פירשה דהאי פני המזרח - פנים המאדימין את המזרח, שהוא המערב, וא"כ אי"ז ראייה שסברו שצריך להסתכל למזרח,

אבל עכ"פ המהר"ם אלשקר לפי דעתו הקדושה, שהוכיח מהתשו' הראשונות שהביא, שהגאונים חולקים על ר"ת (מזה שהחמה מהלכת למטה מן הארץ, כחכמי או"ה, ועיי' לקמן אות י"א מה שנכתוב בעזהי"ת איך שדחו המנח"כ, והרדב"ז ועוד, את הראיות מהתשובות

האדמימות הנ"ל) אינו נראה במדינתו יותר מרבע שעה אפי' בימות הקיץ, א"כ משמע עכ"פ שכל זמן שנראה השקיעה באותו צד ובאותו המובן לפי' תוס' הוא מודה שצריך לחכות אלא שלא נראה כן במדינתו.

גם באו"ח סי' רס"א, וביו"ד סי' רס"ב שכתב הגר"א את שיטתו, כתב להדיא שאין אנו בקיאים בכוכבים והכל תליא "בהכסיף". ועל כרחק צריך לומר שהוא לצד מערב כדמוכה בשנות אליהו הנ"ל, וגם מדלא כתב לפרש שהוא במזרח, ומ"ש שם "ניצוצין המאדימין את המזרח" הוא דוגמת מ"ש בגמ' "פנים המאדימין את המזרח" שכולם מפרשים שהוא המערב.

גם בהל' תענית סי' תקס"ב כתב להדיא דפני המזרח מאדימים הוא אחר שקיעה שניה, וזה יתכן רק לצד המערב.

מכל הנ"ל משמע שודאי למד את הגמ' כשיטת רוב הראשונים [ר"ת בספר הישר, והרמב"ן והריטב"א והרשב"א והר"ן]. שמסתכלים עד שיסתלק האדמימות לגמרי מצד המערב אלא שהקשה על תוס' שבמציאות אין רואים יותר מרבע שעה מה שצריך לראות כמעט שעה,

והנה אנתנו יושבים פה בארץ-הקודש ורואים בחוש את השקיעה

וכן את שיטת הגר"א היה לכאורה אפשר ליישב עם התירוצים הנ"ל שהרי הגר"א לא הזכיר את שיטת הגאונים. אלא כתב מעצמו את שיטתו בזה ביו"ד סי' רס"ב ואו"ח סי' רס"א. והיה לכאוף אפשר ליישב שהוא סבר שמסתכלים למזרח, או שיתחיל להחלש האדמימות - במערב.

אלא שאחר העיון נראה שגם זה אינו נכון שהרי במשנה ברורה בביאור-הלכה סי' רס"א וסי' רצ"ג מזכיר ג' פעמים (בלשונות שונים) שגם לשיטת הגר"א והמנה"כ צריך לראות עכ"פ שיסתלק האדמימות לגמרי מכל כיפת הרקיע בצד המערבי, (וכן כתב במשנה ברורה סי' רצ"ג ס"ק ד' וזלה"ק: ונראה לי דלפי מה שכתב הגר"א דבעינן שיסתלק האדמימות מן כל כיפת הרקיע באותו צד ששקעה החמה וגו' עכ"ל) והכסיף מפרש שם (בביאור הלכה סי' רצ"ג) שהוא "הלבין" ולהירושלמי צריך להשחיר, עכ"פ משמע מדבריו להדיא דגם בשיטת הגר"א ס"ל דצריך להסתכל שיסתלק לגמרי האדמימות מן המערב. וא"כ לפי' המשנ"ב גם את שיטת הגר"א א"א ליישב בשני תירוצים הנ"ל.

ועוד יותר יש להביא ראיה מדברי הגר"א עצמו, בספר שנות אליהו על משניות ברכות (פ"א) כותב שם להדיא שהשקיעה שהיה צריך להיות לשיטת תוס' כמעט שעה (היינו

דק', וב-72 דק' נגמר גם הכסיף העליון, הרי זה מוכיח שהמיל הוא 18 דק', וא"כ שפיר יש זמן ליציאת הכוכבים הקטנים אחר 72 דק' עד 90 דק', כפי שיטתו שסבר שהנשף זמנו 20 מעלות כ-90 דק', וכמ"ש לקמן בעזה"ת (אות ו').

וכדי לצאת גם שיטת הירושלמי שהביא הביאור-הלכה שצריך להשחיר, וכן כל הראשונים שאולי בשיטת ר"ת שכתבו דהכסיף היינו "השחיר", והם: רש"י והרמב"ן (בתורת האדם סי' אבילות ישנה) ור"ת בספר הישר, וכן מחמת שרואים שבארץ-ישראל המציאות שב-72 דק' מסתלק לא רק האדמימות, רק גם הלבנונית, בימים השונים. וא"כ לכאן מסתבר יותר ד"הכסיף" העליון היינו "השחיר" ואולי גם המשנ"ב היה מודה בזה ומכריע ד"הכסיף" היינו השחיר, כי זהו המציאות הנראה, (שלגבי התחתון אפשר לפרש "הכסיף" בין השחיר ובין הלבין מכיון שהוא אפור כצבע הכסף, ודומה קצת ללבן וקצת לשחור, אבל גבי העליון ב-72 דק' הוא כבר משחיר לגמרי, ואי אפשר לפרש שהוא הלבין ודו"ק) ובפרט שנראה שכל ההכרח של המשנ"ב לפרש הכסיף - הלבין היינו לשיטת הגר"א כמ"ש לעיל שלפי מה שראה הגר"א את האדמימות לא יותר מרבע שעה עכצ"ל שהכסיף העליון היינו בסילוק האדמימות דהרי עד רבע שעה היה נראה להגר"א אדמימות, ואם סבר שאחר ג' רבעי מיל מתחילת

שצריך להיות לפי תוס' כמעט שעה שזה באמת כך. ויתכן שיש איזה סיבה שאינו נראה שם ברוסיה מחמת מיקום האופק שהוא על הנהר (כפי שהעיד לנו אחד מגדולי הדור שליט"א, וכן כפי הנראה במפת רוסיה) ויש אדים שעולים מן הנהר או זיהומי אויר מיוחדים שכנראה יש כל ימות השנה (או רובם). מה שפה בארץ-ישראל יש ג"כ בחלק מימות השנה בעירבוביא, כפי הנראה, וא"כ לכאן יפה דייק המשנ"ב, שבעיקר הדין - הגר"א מודה שצריך סילוק האדמימות לגמרי מן המערב כמו הראשונים, אלא שצריך לבדוק עד איזה זמן הוא נראה, (וכנראה שלמסקנא סבר שמכיוון שנראה ברוסיה לא יותר מרבע שעה אפי' בימות הקיץ, א"כ הכל מתחיל מתחילת השקיעה, ואחר שנסתלק כל האדמימות כבר חשיב הכסיף התחתון והעליון).

ולפי"ז יוצא שלדברי המשנ"ב גם לשיטת הגר"א יש לנהוג בארץ-ישראל ובמקום שרואים את האדמימות נמשכת, לכה"פ עד 60 דק' שאז מלבין, וגם מסתבר שאם היה רואה הגר"א את האדמימות נמשכת עד 60 דק' כפי ר"ת, לא היה חולק כלל על ר"ת, דהרי זה היה עיקר קושיתו על פי ר"ת, (כמ"ש בשנות אליהו), שאינו נראה רק רבע שעה מה שצריך להיות כמעט שעה, (ועל הקושיא מיציאת כל הכוכבים, היה יכול לתרץ בפשיטות דמכיוון שרואים שהאדמימות נמשך 60

השחיר וכמו שהביא מהירושלמי, ודו"ק].

וכמובן שזה רק בימי ניסן ותשרי בימים השונים, ומשתנה בכל ימות השנה לפי הזמן המופיע בלוחות "72 דק' במעלות" בין בקיץ ובין בחורף. (ובשאר המדינות עי' בספר "אור מאיר" הנ"ל שעשה טבלאות לכל מדינה ומדינה ועיר ועיר, ו"מאיר" לעולם כולו וליושביו, וזיכה הרבים בזה).

ב. לפי ההסתכלות לצד מערב שיטת ר"ת תואמת מאוד עם המציאות בארץ ישראל

עוד יש להעיר שלפי הנ"ל מה ששגור בפי העם ששיטת ר"ת אינה תואמת בארץ-ישראל, זהו דבר מופרך לגמרי, דאדרבה לפי סילוק האדמימות מצד המערב, כמסקנת אב"י ורבא בגמרא, הרי רואים בחוש כר"ת והרמב"ן והר"ן והרשב"א והריטב"א ועוד, שכתבו בפירוש שעד הזמן של ד' מיל עדיין יש מהאדמימות ורק בד' מיל מכסיף העליון ואז הוא לילה לשיטתם, ולשיטתם "הכסיף התחתון" זהו שמשחיר התחתון (אפור, כצבע הכסף) ו"הכסיף העליון והשוה לתחתון" שמשחירים שניהם העליון והתחתון לגמרי,

השקיעה הוא לילה על כרחך משום דסבר דבסילוק האדמימות הוא כבר הכסיף העליון, אך אם אנו רואים שהאדמימות נמשכת עד 60 דק' כקושייתו של הגר"א שכך צריך להיות לפי תוס' "כמעט שעה", א"כ בודאי יש לפרש גם להגר"א והמשנ"ב דהכסיף התחתון הוא אחר סילוק כל האדמימות שזה נגמר בתחתון ב-60 דק', והכסיף העליון היינו שהופך מאפור לשחור, שהוא משחיר לגמרי ב-72 דק', ועוד שהרי אינו לוקח כ"כ הרבה זמן כמ"ש המשנ"ב לגבי ארץ רוסיא מקום מושבו. שמכת זה הכריע שהכסיף היינו הלבין, יעו"ש. משא"כ בארץ ישראל שמסילוק האדמימות עד שמסתלק הלובן ומשחיר הוא בדיוק 12 דק' - שהוא מהזמן של "הכסיף התחתון" עד סוף הזמן של "הכסיף העליון" שהוא זמן בין השמשות לרב יוסף אליבא דר' יהודה בגמרא. א"כ צריך לנהוג דיני יום עד 72 דק' מהשקיעה, ולהחשיב את 13 וחצי הדקות האחרונות לבין-השמשות, כרבה לחומרא, [וייעו"ע בתשו' הגאונים המקורית הנ"ל ששם ג"כ משמע להדיא שלאחר סילוק האדמימות מתחיל הכסיף התחתון, ואחר ב' שלישי מיל הוא "הכסיף העליון" א"כ ע"כ ס"ל דהכסיף העליון אינו בזמן סלוק האדמימות שנהפך לאפור דזה כבר היה בהכסיף התחתון. אלא ודאי ס"ל דהכסיף העליון היינו בזמן שמשחיר, וזהו ג"כ ראייה גמורה להכריע כהצד הזה של המשנ"ב שהכסיף העליון היינו

ג. הפירוש של "הכסוף" לפי שיטת ר"ת

ולדברי הראשונים שפירשו (רש"י, ר"ת בספר הישר, רמב"ן) הכסף – השחיר, צ"ל שמה שמסתלק האודם מהתחתון והופך להיות אפור זה נקרא השחיר, שמתחיל לנטות להיות שחור, (עיי' בביאור הלכה סי' רצ"ג שכתב שכל שנסתלק האדמימות הוא בכלל השחיר) ובעליון הוא משחיר ממש אח"כ, ונהיה שוה לתחתון שאז התחתון משחיר עימו לגמרי בסוף 72 דק'.

או יתכן שהפירוש של המילה "הכסף" היינו "שהלכה הבהקתו של אור" (ואינו מורה על צבע מסוים אלא שהצבע הולך וחלש מהבהקתו) כמו"ש המשנ"ב בשם המאירי, ולפי"ז בתחתון היינו שהופך מאדום לאפור (כצבע הכסף) שזה ב-60 דק' בימים השונים, ובעליון היינו שהאפור הופך להיות שחור שזהו ב-72 דק' בימים השונים, והירושלמי גרס "הכספ"ו זהו בין-השמשות – היינו ששתייהם הלבנים התחתון והעליון (וכן פי' בספר הערוך ערך "כסף") ו"השחירו" – היינו ששתייהם השחירו – זהו לילה, הוא תואם כפשוטו עם המציאות הנראית, וזהו כדברי רב יוסף בתלמוד בבלי, ולפי הפירושים הנ"ל א"צ לומר דפליגי הבבלי והירושלמי בזה, ודו"ק.

ובזה מיושב ג"כ מה שהקשה הנרי"מ טוקצינסקי זצ"ל בספר "בין השמשות" שהקשה שבמערב האדמימות מהעליון מכסף קודם לתחתון, וי"ל דמכיוון דכבר הרבה זמן קודם סוף השקיעה, התחתון מאדים והעליון מלבין, ע"כ בסוף השקיעה נחשב מקום האדמימות לתחתון והלבנינות לעליון, וזה מתחיל להשתנות רק מ-60 דק' לאחר תחילת השקיעה, שהתחתון מסתלק אדמימותו והופך להיות אפור, וב-72 דק' העליון משחיר ומשווה לתחתון להיות עימו שחור, והכל משחיר לגמרי, ודו"ק.

ד. הפירוש של כוכבים בינונים לר"ת

ומה שמקשים העולם מהכוכבים שרואים יותר מג' כוכבים בינונים בזמן של 72 דק', זהו ג"כ אינה קושיא דאמת דלפי שיטת הגאונים אנו מסתכלים שיש ג' כוכבים גדולים הנראים ביום ואחריהם בעוד ג' כוכבים בינונים אנו מחשיבים ללילה, אבל ודאי לר"ת וסייעתו וכמו שמבואר בתוס' שבת לה. פסחים ב. מגילה כ: יש הרבה מאוד כוכבים הנראים ביום וכן מבואר בספר שנות אליהו (להגר"א) במשניות שבת (סופ"ב) דעד הזמן של "הכסף התחתון" אפי' אם יראו הרבה כוכבים עדיין הוא ודאי יום, ואחר הזמן של "הכסף העליון" אפי' לא יהיה כוכבים כלל הוא ודאי לילה, רק מה שמברר "ג'

לעשות את השבת לדרתם ברית עולם

ברור שלאחר הזמן של 72 דק' עדיין נשאר אור אע"פ שכבר נגמר האדמימות והכסיף התחתון והעליון. (וזהו אור לארבעה עשר בודקין וגו') ובזמן הזה - בין 72 דק' עד 81 דק' או 90 דק' או 96 דק' כנ"ל יוצאים כל הכוכבים הקטנים שלפי המידע שקיבלנו מאנשי התכונה הם בערך 4500+ במספר, והם נקראים כוכבים בגודל מס' 5, ומס' 6, שהם יוצאים לאחר 72 דק', (עיי' בספר הזמנים בהלכה (ח"ב עמ' תפ"ו) טבלא, כמה כוכבים יש מכל גודל), וכ"כ בס' התלמוד ומדעי התבל להרי"א קאמלהאר (ש"ג ענף י') שהכוכבים ממדרגה החמישית הם יוצאים לאחר 18 מעלות דהיינו לאחר 81 דק' מהשקיעה בערך, הובא בספר אורות חיים (פ"ב אות ד' בהגהה). וא"כ יוצא שלשיטת ר"ת כל הכוכבים שיוצאים עד 58 וחצי דק' מתחילת השקיעה הם "הגדולים הנראים ביום", ולאחר 72 דק' הם שאר הבינונים ו"הקטנים הנראים בלילה" ומה שבין זה לזה הם ה"ג' כוכבים בינונים" שזהו מחלוקת התנאים בזמן ביהש"מ"ש מתי יוצאים אלו הג' בינונים, כמ"ש התוס' הנ"ל ותו' הרא"ש ברכות ב:

ה. תירוץ נוסף על הכוכבים

ועוד יש לתרץ לפי מה שכתבו הראשונים בעצמם והובא בשלטי הגיבורים על פי המרדכי במס' שבת

הכוכבים הבינונים" הוא בין הזמן של "הכסיף התחתון" ל"הכסיף העליון", ואחר "הכסיף העליון", הם "הקטנים הנראים בלילה".

[ובזה ג"כ מבואר מה שפי' הרמב"ן (בתורת האדם) והתוס' הרא"ש (ברכות ב:) את הירושלמי (ריש ברכות) שהרשב"א הקשה ונשאר בצ"ע, והרמב"ן והתוס' הרא"ש תירצו, דהקושיא היא, שבלילה יש ביהש"מ, שאם יראו ג' כוכבים בינונים, אזי אפי' החמה נתונה באמצע עוביו של רקיע, דהיינו בין הכסיף התחתון להכסיף העליון (לרב יוסף) הוא נחשב ללילה, ובבוקר לכו"ע הוא ודאי יום מעלוה"ש, ואין שום זמן של ספק לילה, יעו"ש. ואולי זה ג"כ תירוץ על קושית הגר"א מיציאת כל הכוכבים, דבלילה מתחילת ביהש"מ כבר יכול להיות כוכבים בינונים, אלא שמספק"ל, משא"כ בבוקר בעלוה"ש הוא כבר מתחילת ביאת האור, בתחילת הזמן של ד' מילין, (ועי' לקמן אות ו' תי' נוסף על קושיא זו).

והנה זה ברור שלפי המידע של התוכנים זמן הנשף בלילה ובבוקר הוא 18 מעלות שזה בערך 81 דק' ולפי' הגר"א, זמן הנשף הוא 20 מעלות, כמ"ש בביאור הגר"א או"ח סי' רס"א, וזה בערך 90 דק', ולפי' הר"ב הוא 96 דק' כמו שהם סוברים לענין עלוה"ש (שאז לכו"ע ד' מילין). עכ"פ זה

שהקשו שהלא בזמן של ד' מילין הוא כבר יציאת כל הכוכבים כמו בעלות השחר ולא הבינונים בלבד יעו"ש. דהם דיברו על נשף ארוך של 90 דק' (לדעת הגר"א ששיעור מיל 22 וחצי דקות) או 96 דק' (לדעת הר"ב ששיעור מיל הוא 24 דקות) שאז הוא באמת זמן יציאת כל הכוכבים, ולא רק ג' בינונים אבל לפי שיטת רוב הראשונים והאחרונים ששיעור מיל הוא 18 דק', (כמ"ש בספר אורות חיים פ"ו אות א') וכן כתב להדיא ברמב"ן (פרשת בא) על פסוק בין הערבים (שמות י"ב ו') שכתב שם בתוך דבריו, וזלה"ק: אבל בשקיעת החמה והוא כמו שעה ורביע על דעת רבותינו וכו', עכ"ל. הרי רואים שחישב מיל ל- 18 דק' ועל כן ד' מיל הוא כמו שעה ורביע - 72 דקות. וכן פסק השו"ע (בהל' מליחה יו"ד סי' ס"ט סעי' ו'), והרמ"א (באו"ח ריש סי' רס"א), והנשף הוא בודאי יותר מ- 72 דק' גם לפי התוכנים, וא"כ שפיר יש עוד זמן לאחר 72 דק' ליציאת שאר הבינונים והקטנים כולם, עד סוף הנשף. ולפי התירוץ השני יוצאים עוד מן הקטנים ביותר אחר 72 דקות בכל הרקיע, ובמערב מתחילים לצאת שאר הבינונים והקטנים לאחר 72 דק'.

ובאמת לדעת ר"ת עלוה"ש הוא גם ב- 72 דק' (ד' מילין) שהוא זמן ביאת הלובן שקודם האודם המגיע ב- 60 דקות, וכשמגיע האודם, יש סוברים שזהו כבר הנה"ח כמבואר בדרכ"מ סי' נ"ח סעק"ב (ובטור שם) כמו ששקיעת

(פ"ב אות רע"ג, ובשה"ג אות ג') בשם ספר חסידים, ראבי"ה, אור-זרוע, וכן כתב בשו"ת בית אברהם בשם ספר ברי חכמה, וכן פ"י בספר גינת וורדים, וכן ת"י בס' "אורות-חיים" (להרב חיים דרוק זצ"ל), וכן הביא ב"אור-מאיר" הנ"ל. ובספר "הזמנים-בהלכה" של שיטת ר"ת ג' כוכבים הראשונים הבינונים" היוצאים הוא במערב במקום סילוק האדמימות וזהו ב- 72 דק', והגמ' שכתוב "כוכב א' יום ב' - ביהש"מ ג' - לילה" איירי במקום הזה במערב. דלא כ"שיטת הגאונים" שמסתכלים על ג' הראשונים במזרח, וא"כ אפי' שבכל הרקיע כבר יש כוכבים קטנים, אבל שם באופק המערבי עדיין אין אפי' בינונים מכיון שהוא אדום ורק כשמלבין ב- 60 דק' צריך לחפש שם אחר הבינונים בגדלם ובאורם ואז הוא לילה. ומכיון שמספקא לן בכל ביהש"מ"ש אם כבר יצאו הבינונים (כמ"ש התוס' במס' שבת לה. יעו"ש) ממתנינים עד הכסיף העליון שהוא בד' מילין, ואח"כ לקטנים רצופים בשביל תוספת שבת. (ועי' בשנות אליהו במס' ברכות שרמז ע"ז שיש כוכבים בעמוד ראשון של האור ויש בעמוד אחרון שנראה בסוף הזמן של ד' מילין, יעו"ש).

ו. שמיושב קושית הגר"א ובעל התניא בסידורו

ולפי התירוץ הראשון מיושב דלק"מ קושית הגר"א והר"ב בסידורו,

ה. שהמנחת כהן כתב שיטתו לפי מה שסבר שבארץ ישראל יוצאים כוכבים ראשונים רק ב-72 דקות

מה שיש עוד להתייחס למה שסמכו העולם בארצות אירופה ובהרבה מקומות על שיטת ה"מנחת-כהן" שאם יש ג' כוכבים אז אפי' קודם ד' מילין הוי לילה גם לר"ת, הנה זה ברור שהמנחת-כהן סבר שהמציאות בארץ-ישראל הוא שיוצאים ג' כוכבים הראשונים במזרח או בכל מקום שהוא ברקיע בזמן של 72 דק', עד כדי שהוא מקשה בספרו היאך יתכן שבמדינתו מדינת הולנד שהוא הרבה יותר צפונית מא"י יוצאים הכוכבים הראשונים כבר ב-48 דק' מהשקיעה והאיך בארץ-ישראל יוצאים הכוכבים הראשונים יותר מאוחר מהולנד בזמן של 72 דק'. וכתב שם וזלה"ק: ושמא יש בזה סיבה אחרת ואנכי לא ידעתי עכ"ל. ואח"כ מנסה לתרץ שיתכן מפני עמקותה של הולנד נראים הכוכבים קודם לא"י, כמו שבטבריה החשיך קודם לציפורי, יעו"ש,

עכ"פ זהו ברור שאם היה זוכה הרב בעל ה"מנחת-כהן" לעלות לארץ ישראל ולחונן עפרה, היה רואה בחוש שיש בכל הרקיע ממזרח למערב הרבה יותר מג' כוכבים בזמן של 72 דק' והכוכבים במספר הזה שיש בא"י ב-72 דק' יוצאים בהולנד הרבה זמן יותר מאוחר מ-72 דק' כמו שהבין בקושיתו

החמה נגמרת ב-60 דק', יעו"ש. אבל כשמתחיל האור קודם 72 דק' אינו קובע זמן של יום, אלא דהגר"א סבר שאין אדמימות ולובן מ-72 דק' כמו שלא ראה כן בלילה. א"כ סבר שודאי עלות השחר הוא מתחילת ביאת האור שהרי שלב של סילוק האודם ראה רק רבע שעה מהשקיעה, והרי נשף הבוקר והערב שוים בכל המראות וע"כ סבר שאין זמן אחר שראוי לקרות עלות השחר רק בתחילת ביאת האור (ולשיטתו הוא עשרים מעלות קודם הנץ החמה שהוא 90 דקות) וע"כ הקשה דא"כ בלילה הוא כבר יציאת כל הכוכבים ודו"ק.

ז. שלשיטת ר"ת והב"י אין שום הו"א לחפש כוכבים קודם סילוק כל האור מצד המערב

גם זה ברור שלשיטת הב"י והרמ"א (בדרכי משה הארוך או"ח רס"א) שסבר כר"ת א"כ עד שנסתלק כל האור ממערב וטהר יומא והחשיך לגמרי עדיין לא היה שום הו"א לחפש אחר כוכבים ומסתמא היה פשוט להם שכל הכוכבים הנראים עד שמחשיך לגמרי אי"ז שום סימן ללילה וע"כ לא היה השו"ע צריך לפרש דמיירי מצד המערב גם לפי התירוץ השני, ורק אחר שהחשיך המערב לגמרי יצאו להסתכל אם יש בסוף המערב ג' קטנים רצופים בשביל תוספת שבת.

אנו בקיאין בצאת הכוכבים, וכן הוא בהגר"א ומשנ"ב, וא"כ ע"כ אנו צריכים לפרש אחד מפירושים הנ"ל בכוכבים, א"כ נתברר שלר"ת אין די בג' כוכבים הראשונים רק צריך הרבה כוכבים ואין לסמוך אלא על הבינונים הנראים אחר הכסיף התחתון במערב,

ובזה מיושב שפיר שיטתו של השו"ע הב"י שהיה בארץ ישראל, והתנא ר' יהודה והרמב"ן שהיו בארץ-ישראל, שבודאי ראה הבית-יוסף כמה כוכבים יש ברקיע ב-72 דק' ואעפ"כ כתב בס' רצ"ג שלאחר הזמן של הכסיף העליון עוד מחכים לכוכבים קטנים ותמה על הטור בזה שלא כתב שימתינו על הכוכבים הקטנים שאחר 72 דק'. יעו"ש בתחילת דבריו שכתב דלר' יהודה אחר "סוף שקיעה"ח" אלף וחמש מאות אמה הוי ביהשמ"ש וגו' ואח"ז כתב עוד להמתין לכוכבים קטנים,

י. שאי-אפשר לומר שהשו"ע סבר כהמנח"כ

ובזה סרה פשט האומרים "שהשו"ע כהמנח"כ" דהרי כתב בפ"י ביהשמ"ש אחר "סוף שקיעה" ואח"כ הכוכבים. ובס' רס"א הרי כתב להדיא שעדיין מותר במלאכה בער"ש עד ג' מילין ורביע, הרי ברור שסבר שזמן סוף השקיעה הוא בג' מילין ורביע, ולא אסר במלאכה כשיוצאים כוכבים קודם לזה כשיטת המנחת-כהן, (ומש"כ השו"ע

שהולנד הוא הרבה יותר צפונית מא"י. ועל כרחק היצ"ל פי' אחר ב"ג' כוכבים בינונים" - לר"ת, ולא כמו שפי' הוא שבאמת כך מפרשים הג' כוכבים לשיטת הגאונים ולא לפי ר"ת. ולפי ר"ת עכצ"ל שיש הרבה גדולים הנראים ביום, ובינונים הינו ביחס בין הגדולים הנראים ביום עד זמן ביהש"מ, לבין הקטנים הנראים בלילה לאחר הכסיף העליון וכנ"ל, או שמסתכלים על ג' כוכבים במערב וכנ"ל. (ועי' בספר "אור מאיר" (דף קע"ז) שהביא עוד שהעירו בזה על בעל ה"מנחת כהן")

ט. הטעם שנהגו בהרבה מקומות בחו"ל שהסתכלו רק על הכוכבים דלא כהגאונים ודלא כר"ת

ונראה שלזה השתנה כ"כ המנהג בארצות הגולה - שסמכו על הכוכבים כה"מנחת-כהן" וא"כ סברו שכבר יצאו יד"ח ר"ת, והוץ מזה שסמכו גם על שיטת הגאונים, ע"כ נהגו בערך כשיטת הגאונים, וקצת יותר שיהיה ודאי ג' כוכבים הבינונים הראשונים, ובזה סברו שיצאו יד"ח כולם,

אבל אחר שזכו חלק נכבד מישראל לבוא לארץ-ישראל, ורואים בחוש האדמימות שמסתלקת רק ב-72 דק', ורוב הראשונים נקטו לעיקר סי' זה של "סילוק האדמימות" ולא סי' "הכוכבים", וכן כתב התוס' במס' שבת דף לה. וכ"כ התוס' בפסחים ב: דאין

האדמימות עם הלבנונית עד הכסף העליון בע"ב דקות,

וגם לפי ר"ת יוצא שהגמ' בשבת לד: ולה. מיושב ללא דחק, שכל זמן שפני המזרח מאדימין שהוא המערב למסקנת הגמ' נמשך באמת עד ד' מילין כהגמ' בפסחים צד. ואדרבא הגמרא בפסחים של ד' מילין מוכיח שהפשט בגמרא שבת הוא באמת עד שתסתלק כל האדמימות בצד המערב שזה לוקח באמת הזמן של ד' מילין, ואי"צ לדחוק שהגמרא בפסחים אינה להלכה (כמו שכתב הגר"א) ושרבי יהודה חזר בו (כמו שכתב המהר"ם אלשקר), וגם אי"צ לדחוק את פשט הגמרא בשבת לד: דאיירי במזרח או שלא נסתלק כל האדמימות כמו שתירצנו לעיל לשיטת הגאונים, וגם אין צריך לדחוק שהגמ' בשבת אינה להלכה כמו שכתב המרדכי (שבת לה.) שנכתוב לקמן בעזה"י (אות י"ב), וגם סימן הכוכבים מיושב שפיר לפי שיטת ר"ת כמ"ש לעיל.

יא. לברר שאין ראייה מוכרחת שהגאונים בעצמם סוברים כשיטה המקובלת בשמם, ושרב סעדיה גאון כתב להדיא כר"ת

רק מה שיש להעיר עוד דאם בדברי הגאונים עצמם א"א לתרין "למזרח" או "שרק נחלש האדמימות" כמ"ש לעיל א"כ היכן מצינו כלל שזהו שיטת

ביו"ד סי' רס"ו שמהשקיעה הוא ביהש"מ, שמוזה הביא הר"ב בסידור ראייה שחזר בו כבר כתב המג"א באו"ח סי' של"א דהיינו מסוף השקיעה, וכן הבעל העיטור (ח"ב שער ג' הלכות מילה) עצמו שממנו מקור דברי השו"ע ביו"ד סי' רס"ו, פירש בסוף דבריו שהשקיעה היינו שקיעה שניה שהוא ביאת אורו, עיי"ש וא"כ אין ראייה שהבית-יוסף חזר בו) וכ"כ המג"א והשו"ע הרב בסי' של"א שנוהגין לעשות מלאכה בער"ש עד כמעט שעה אחר השקיעה, עיי"ש בלשונם, ובלשון שו"ע הרב יותר באורך, שציינו לדברי השו"ע בסי' רס"א שהתחלת ביהמ"ש הוא אחר הילוך ג' מילין ורביע אחר התחלת השקיעה, הרי ברור שגם הם לא סברו כהמנחת כהן שכשיוצאים ג' כוכבים הראשונים בכל זמן ובכל מקום שהוא ברקיע הוי לילה, אף קודם לשעה מהשקיעה בארץ ישראל.

היוצא מכל הנ"ל ששיטת ר"ת והרמב"ן וסייעתם, כפי" השו"ע דד' מילין הוא ע"ב דק' ומשתנה לפי המעלות [שהרי הכל תלוי בסילוק האדמימות שמשתנה קצת בימי החורף והקיץ, שהרי ברור שאביי ורבא הסתכלו לראות אם נסתלק האדמימות, וכן מבואר ב"הגר"א", ו"משנ"ב" שצריך להסתכל אם נסתלק האדמימות]. הוא מאוד תואם עם המציאות בארץ-ישראל שבימים השונים מסתלק

הארץ (כאו"ה) ואעפ"כ פסק בהלכ' שבת (דיני ע"ש אות ג') ובהלכ' יוהכ"פ (אות ג') כר"ת וגם שם הביא לו להבר את רב האי גאון לשיטתו כמו שנכתוב לקמן בעזהי"ת (אות י"ד).

ויעוי"ע בפ"י האבן עזרא על התורה פרשת בא (שמות י"ב ו) בפסוק בין הערבים שכתב ג"כ ביאת השמש הוא מתחת הארץ כשיטת הגאונים ואעפ"כ כתב שבין עריבת השמש תחת הארץ עד ביאת האור הנראה בעבים יש קרוב משעה ושליש שעה, (והביא שם בהמשך את דברי רב "סעדיה גאון" שג"כ סבר שהוא שעה ושליש שעה) הרי מפורש שאע"פ שסבר כהגאונים שפסקו כחכמי אומות העולם שהחמה הולכת למטה בלילה אעפ"כ פסק כר"ת וסייעתו לעניין זמן השקיעה, וא"כ איך מוכיח מזה המהר"ם אלשקר שהגאונים הרסו את כל היסוד של ר"ת ומחו ליה אמוהא, עיי"ש בלשה"ק. ועל כרחק צריך לומר דמה שפירש ר"ת כשהחמה נכנסת בעובי הרקיע זהו מפני שסבר שכן הוא האמת לפי דעתו לפסוק כחכמי ישראל על כן הראה מקום שהחמה נכנסת בעובי הרקיע, אבל אין כוונתו להוכיח מזה כלום דאדרבה הגמרא בפסחים הוכיחה מזה שהשקיעה לוקח זמן של ד' מילין [שזה יודעים מראיית סילוק האדמימות והלובן] שעובי הרקיע הוא ד' מילין, דלא כמו שמשמע במהר"ם אלשקר שמוזה שעובי הרקיע ד' מילין ע"ז בנה

הגאונים הקדמונים "רב האי גאון" ו"רב שרירא גאון", והאמת שהתשובה הזאת של הגאונים הובא בדברי מהר"ם אלשקר בסי' צ"ו רק בסוף דבריו, ובתחילת דבריו הביא עוד שתי תשובות מהגאונים הנ"ל שהחמה מהלכת למטה מן הארץ כחכמי או"ה, ולא כדברי ר"ת שהחמה מהלכת למעלה מן הרקיע, ובזה הוכיח בעיקר שהגאונים ס"ל דלא כר"ת,

והאמת דאחר העיון גם זה אינה ראייה (כמו שהקשו רבים עליו, מנחת כהן מאמר א' פרק י', רדב"ז אלף שנג' חלק ד' סימן רפ"ב, ועוד) דמה איכפ"ל אם החמה הולכת למטה או למעלה הרי "האדמומית" נראה לעינינו, ועד אז נמשך השקיעה וכמו"ש להדיא כל הראשונים הנ"ל (ר"ת בספ' הישר, ורמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן וכו')

וגם בתוס' רי"ד (שבת לה.) כתב להדיא שהחמה הולכת למטה כחכמי או"ה, כשיטת הגאונים, ועכ"ז פי' הכל כפי ר"ת שנמשך עד ד' מילין (ה' מילין) השקיעה שנשקע האדמימות, וכתב בפירוש שפירש כר"ת אלא שהוא פירש כחכמי אומות העולם ור"ת פי' כחכמי ישראל, (עי' העתקת לשונו הק' בסוף הקונטרס).

ועי' בספר אורות חיים (במבוא) שהוכיח כן ג"כ מאורחות חיים להרא"ה מלוני"ל שבהלכ' המין ומצה סי' ק' כתב לשאוב מים קודם שיכנס השמש תחת

המזרח, כמו"כ אותו הפלגא דדנקא יש ג"כ בסוף השקיעה כשהיא מסתובבת לגמרי מלהיות נגד האופק ועוברת לגמרי אל מתחת לארץ ומאדמת לאחוריה פלגא דדנקא, וזה נקרא שקיעה שניה, ועיין בתוס' רי"ד (שנת לה.) שפירש כן להדיא, ועל זה הזמן של פלגא דדנקא פליגי רבה ורב יוסף אי הוי ודאי יום או ביהשמ"ש, וא"כ הפי משתשקע היינו ששוקעת שקיעה שניה מתחת לארץ אז כל זמן שפה"מ מאדימין דהיינו פלגא דדנקא יום לרב יוסף וביהשמ"ש לרבה, ופי' זה יותר מתיישב בדברי תשובת הגאונים המקורית אם מפרשים אותה שסוברים כר"ת (כמ"ש לקמן אות י"ג בעוה"י).

ועוד אפשר לפרש ש"מסוף השקיעה" היינו הזמן של סוף השקיעה בכללות דאז יש פני המזרח מאדימין והכסיף התחתון וכו' ולא מיירי מנקודה מסוימת וכן משמע בספר הישר לר"ת (סי' רכ"א) שכתב שבכל מקום שכתוב "משתשקע החמה" היינו סוף השקיעה לגמרי שהוא לילה וצאת הכוכבים, והביא ראיה מחנוכה שמה שכתוב שם "מצוותה משתשקע החמה" היינו לילה (פי' לאחר ד' מילין), ועוד הביא ראיה מזבחים עיי"ש, רק מפני שכאן (במסכת שנת) כתוב כל זמן שפני המזרח מאדימין וכו' על כן אנו מפרשים שמירי מבין השמשות שעדיין לא נרחקה לגמרי לאחורי הכיפה,

ר"ת כל יסוד בנינו שהשקיעה הוא ד' מילין אלא ההיפך. וממילא אפי' אם נסבור כשיטת הגאונים "רב האי גאון ורב שרירא גאון" שהחמה הולכת למטה מן הארץ בלילה, זמן השקיעה נשאר באותו זמן שרואים את סילוק האדמימות והלובן מצד המערב שהוא בד' מילין, ומה שר"ת והגאונים חולקים לעניין איך החמה הולכת בלילה אין לזה שום שייכות ללמוד מזה שהגאונים חולקים לעניין מתי הוא זמן השקיעה, ואדרבא יש לסמוך על מה שהם אומרים בפירוש לענין השקיעה (בתשובת הגאונים המקורית הנ"ל) שהאדמימות תסור לגמרי מצד המערב, וכן על מה שכתבו הרשב"א והתוס' הרא"ש והארחות היים בשם הגאונים (שנכתוב לקמן אות י"ד בעוה"י) שמשם משמע שלעניין השקיעה ס"ל להגאונים כר"ת ממש.

ואפי' אם נפרש דעיקר קושייתו של מהר"ם אלשקר, דאם אין חלון אין שייך לשון "שקיעה שניה", הרי אפשר שאותו נקודה שר"ת קורא "שפוסק חלוננו לעבור אחורי הכיפה" לשקיעה שניה למעלה, כמו"כ הוא למטה כשעובר אל מתחת לאופק, וכשהוא שוקעת שם יש עוד פלגא דדנקא שהוא מאדים מאחוריו, כמו שאנו רואים בתחילת השקיעה שאחר ששקעה חמה הוא מאדימה את אחוריה פלגא דדנקא, שבכוחה להאדים את

יב. שראית המהר"ם אלשקר מרב
ניסים גאון ור' אברהם בן הרמב"ם
אינה מוכרחת

גם התשובה שהביא המהר"ם אלשקר
מרב ניסים גאון ש"משתשקע עגולת
השמש עד צאה"כ הוי ביהש"מ" ג"כ אין
ראיה שסובר כ"שיטת הגאונים", דיתכן
שסבר כשיטת ה"מרדכי" (שבת לה.)
(כמ"ש בס' אורות חיים פ"ט אות י' בשם ר'
צדוק הכהן מלובלין בשו"ת תפארת צבי
יו"ד סי' ה' אות ד') וועיין בפ"י הבגדי ישע על
המרדכי, ובב"ח סי' רס"א כתב שהוא העתקת סוד
של הראב"ן שתחילתו העתיק המרדכי, בהגהות
מרדכי שבת פרק כירה, יעו"ש. שמתחילת
השקיעה עד צאה"כ כל הזמן של ה' מילין
(ד' מילין) הוא ביהש"מ, [והוכיח כן
מדאמרינן בפסחים צד. דמשקיעת החמה
עד ציאה"כ מהלך ה' מילין (ד' מילין)
ולפי"ז כתב דהגמ' בשבת (לה:) דבין
השמשות הוי ג' רבעי מיל ולא יותר
ו"הכסוף העליון והושוה לתחתון לילה"
אינה להלכה מכיון שעדיין אינו צאת
הכוכבים, והא אנן קיימא לן בברכות (דף
ב:) פסחים ב.) דעד צאת הכוכבים יממא הוא
(ומלשון הקושיא של ר"ת בספר הישר
סימן רכ"א, ג"כ משמע דאם לא שהוא
מתרין את סתירת הסוגיות היה מוכח
מהגמ' פסחים שכל הה' מילין (אוד' מילין)
מתחילת השקיעה ועד ציאה"כ הוא
ביהש"מ אלא שלמסקנא תירין שם,
ובתוס' שבת (לה.) פסחים (צד.) דהגמ'
בשבת דבין השמשות הוי ג' רבעי מיל
מיירי בסוף השקיעה, ואם כן הכסוף

ומשתשקע דהכא (דמסכת שבת) אנו
מפרשים שנכנס כבר (החמה) רק עדיין
לא הגיע לאחורי כיפה מכל וכל, ועל
הזמן שיש שם פנה"מ מאדימין והכסוף
וגו' עד שגומרת לישקע מכל וכל זהו
הזמן של בין השמשות לרבה, עד כאן
מתו"ד של רבינו תם. וכן בתוס' מסכת
שבת לה. ובפסחים צד. שכתב ר"ת
שיטתו לא כתב "שתי שקיעות" אלא
תחילת השקיעה וסוף השקיעה, וכן הוא
מפורש ברמב"ן וברשב"א. אלא
שהריטב"א והר"ן התחילו דבריהם
בזה"ל פי ר"ת דשתי שקיעות הן אבל
לא כתבו שתי שקיעות יש וא"כ גם
בדבריהם אפשר לפרש שמתכוננים על
שקיעה אחת, רק שיש לה תחילה ויש
לה סוף, ומה שכתבו "דשתי שקיעות
הן" היינו שתי לשונות אחד "משקיעת"
ואחד "משתשקע" שאחד מתכוון על
"תחילת השקיעה" והשני על "הסוף"
ולא שיש שתי שקיעות בפועל, ושקיעה
שניה בחלון ודו"ק. ועי' בקרבן-נתנאל
על הרא"ש במס' תענית שפירש
משתשקע "תחילת סוף השקיעה" דהיינו
שסוף השקיעה הוא "ציאה"כ
ובתחילת-הסוף, שם יש זמן שנקרא
"כז"מ שפה"מ מאדימין" ו"הכסוף" וגו'.
וכ"כ הפר"ח בקונטרס דבי שימשי, וכן
משמע קצת בשלטי הגיבורים שבת
לה: עיי"ש.

העליון הוי לילה הוא באמת בצאת הכוכבים בד' מילין כמו הגמ' בפסחים רק מה שכתוב בפסחים (צד.) דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ד' מילין מיירי מתחילת השקיעה, שאז עדיין אינו בין השמשות אלא יום גמור. והוא רק זמן הראוי לתוספת שבת כמו שכתב הרמב"ן בספר תורת האדם (סי' אבילות ישנה) באריכות נפלאה, יעויין שם, וביהש"מ לא הווי אלא ג' רבעי מיל האחרונים קודם הזמן של ד' מילין) דהרי רב ניסים גאון לא פירש להדיא דמשקיעה"ח "אחר ג' רבעי מיל" הוי לילה, רק כתב "עד ציאה"כ" ואם כן יתכן מאוד דסבר כהמרדכי שכהז"מ מתחילת השקיעה עד ציה"כ ד' (או ה') מילין ביהש"מ"ש.

וכן אפשר לפרש בדברי ר' אברהם בן הרמב"ם שהביא שם [מלבד מה ששם אפשר לדחות בפשיטות שמכיוון שהוסיף התיבות "ותערוב השמש" כמה פעמים, משמע שהוא מדבר על שלב נוסף של שקיעת האדמימות, אך אפי' אם יתעקש המתעקש שכן התכוון לתחילת השקיעה, י"ל כנ"ל שס"ל כהמרדכי].

יג. שאי אפשר להביא ראיה מרי"ף רא"ש ורמב"ם שסוברים כהגאונים ושהרא"ש כתב להדיא כר"ת

ומה שהביא (המהר"ם אלשקר בלשון השאלה) מהרי"ף, רא"ש, ורמב"ם, ועוד ראשונים הלשון ש"משקיעת החמה הוי ביהש"מ"ש" אפשר לפרש מסוף

השקיעה (-שקיעה שניה) כמו שפי' הב"ח סי' רס"א בדברי הטור, וקרוב נתנאל ברא"ש מס' תענית, והמג"א בסי' של"א באו"ח, פי' כן בדעת השו"ע בהלכ' מילה, וכן פי' המשנ"ב בדברי הרמ"א בסי' רס"א סעי' א' מש"כ שם על בין-השמשות, שהוא "שיעור הילוך ג' רבעי מיל אחר שקיעת החמה" (בשם הטור בסי' רצ"ג), וכתב ע"ז במשנ"ב (סע"ק ב') וזלה"ק: היינו אחר סוף שקיעה וגו'. עכ"ל. וא"כ מלשון זה אין ראיה דאיירי בשקיעה ראשונה, וכן כתב בשלטי הגבורים בסוגיא דשבת לד: שהרי"ף והרא"ש והרמב"ם לא פירשו דעתם בזה. וגם מביא שם (בשלטי הגיבורים) את השיטה דמתחילת השקיעה של עגולת השמש מתחיל ביהש"מ עד ג' רבעי מיל. בשם וי"א (ולא בשם הגאונים וכו') וכתב ע"ז דאינו נכון, מכיון שעדיין לא הוי אז ציה"כ, ועכ"פ ברור שאין ראיה מפורשת מכל הראשונים הנ"ל, ובפרט שהרא"ש כתב להדיא כר"ת, בתוס' הרא"ש (ברכות ב: שבת ל"ה.) וכן בחידושו על הש"ס במסכ' תענית, ועיי"ש בקרבן-נתנאל דאפי' לקולא ס"ל כן, וא"כ ע"כ צ"ל שמו"ש בשבת "משקיעת החמה" היינו שקיעה שניה, ומזה יש לנו ראיה גמורה שמי שסתם דבריו ולא פירש על איזה שקיעה מדבר, מתכוון לשקיעה שניה דלא כמו שהיה פשוט למהר"ם אלשקר שמי שסתם ולא פירש נתכוון לשקיעה ראשונה, דהרי הרא"ש שפירש בג' מקומות להדיא כר"ת סתם דבריו במס'

שבת וכתב סתם "משתשקע החמה" וכו', [והביא לו גם את הרי"ף לחבר בלא שום מחלוקת], וע"כ שנלמוד סתום מן המפורש שמתכוון לשקיעה שניה, וא"כ גם כל מי שסתם דבריו אפשר ללמוד שמיירי משקיעה שניה ודו"ק. ועי"ע במנחת כהן, רדב"ז, אור-שמה, מהרי"ף, ועוד, שהוכיחו להדיא שהרמב"ם ג"כ סבר כר"ת.

וכן מה שהביא המהר"ם אלשקר מרבינו ירוחם שפסק להחמיר כהרי"ף ז"ל, מדכתב בחתימת דבריו וזלה"ק: ואנו יש לנו להחמיר ואסור לעשות מלאכה מתחילת שקיעה"ח [ע"כ הביא המהר"ם אלשקר] אולם המעיין בהמשך דברי רבינו ירוחם, רואה שממשיך להדיא בדבריו, דמשום שימשא אריש דיקלא למאן דלא בקיאי כ"כ, כמ"ש עוד ראשונים הפוסקים כר"ת, שיחמירו מתחילת השקיעה למאן דלא בקי כדי שיעשו משמרת, ודו"ק.

היוצא מכל הנ"ל שמכל מה שהביא המהר"ם אלשקר אין ראיה מוכרחת דאית מאן דס"ל כ"שיטת-הגאונים" דאפשר דס"ל לרב נסים גאון ור' אברהם בן הרמב"ם כהמרדכי, ורב האי גאון ורב שרירא גאון כר"ת. כדמוכה בתשובתם המקורית, שהכסוף התחתון הוא כשתסור ותסולק האדמימות מצד המערב. ואפי" לפי גירסתו של מהר"ם אלשקר "דכו"מ שפני המזרח מאדים" הרי אפשר

דנתכוונו למערב כמו שבגמ' מפרשים שמתכוון למערב. וגם במהר"ם אלשקר עצמו לא משמע שבזה חולק עם ר"ת דא"כ היה לו לפרש שסברת ר"ת הוא למערב והגאונים למזרח ולא להקשות כל הקושיות על ר"ת מעובי הרקיע [ומה שכתבו הגאונים "נמצא חלוקת רבה ורב יוסף משתשקע החמה ולא תיראה אפילו על ראשי דקלים" וכו', משמע ג"כ דאיירי משקיעה שניה כר"ת, דאם על שקיעה ראשונה שרואים שעגולת השמש שוקעת באופק, הוא דבר הנראה לעינים ביותר ומה צריך להוסיף וליתן סימן על הדקלים, ואם נאמר שמתכוונים להוסיף עוד איזה זמן אחר שקיעת עגולת השמש, עד אחר שגומרת לזרוח מלמטה מהאופק על הדקלים הגבוהים (כמו שיש מפרשים כן בסידור הר"ב), צריך עיון מהיכן למדו דבר זה, הרי משתשקע החמה פי' "עגולת השמש" לפי דבריהם ומהיכן נוסף עוד זמן יותר מזה, לומר שזה נקרא משתשקע החמה, אבל אם אנו מפרשים שסוברים כר"ת, ניהא, דמתכוונים לסוף השקיעה, שזה נראה באמת רק על ראשי הדקלים בארץ המישור כשיש באופק דקלים, או על ראשי ההרים בארץ-ישראל, כמ"ש במהר"ח אור-זרוע לפרש דברי רש"י (שבת לה. ד"ה כרמל) שכתב וזלה"ק: וחמה סמוך לשקיעתה נראית על ראשי ההרים עכ"ל. ופירש במהר"ח או"ז דהיינו שקיעה שניה שנראית על ראשי ההרים, וכן אנו רואים במציאות (בבית שמש), שהאדמימות נראית באופק - גבוה מן

ובאמת צ"ע מה היתה ראיתו של המהר"ם אלשקר מתיבות אלו "משתשקע החמה ולא תיראה אפי" על ראשי דקלים" שהגאונים סברו שהמחלוקת דרבה ורב יוסף הוא מיד אחר תחילת השקיעה - שקיעה ראשונה,

ויתכן שלא ראה שהאדמימות נמשכת עד 60 דק', וע"כ לא עלה בדעתו הקדושה לפרש דמיירי משקיעה שניה, ויתכן דמשו"ז היה ג"כ נראה לו פשוט שכל מי שסתם דבריו וכתב "משקיעת החמה" מתכוון לשקיעה ראשונה, דהרי שקיעה שניה היה נראה לו שהיא נעלמת בעובי הרקיע, ומשו"ז ג"כ סבר דאם אין עובי הרקיע לא שייך סוף השקיעה, או שקיעה שניה דר"ת, ודו"ק.

וכן משמע מהא דלמד ברש"י שסבר כחכמי או"ה מכיון שכתב "חמה סמוך לשקיעתה נראית על ראשי ההרים" וכתב ע"ז במהר"ם אלשקר וזלה"ק: "נראה דסמוך לשקיעה באופק קאמר דאז היא נראית על ראשי ההרים", עכלה"ק. ולכאוי הרי גם סמוך לשקיעה שניה נראית על ראשי ההרים, כמו"ש במהר"ה או"ז ואיך הביא ראייה מרש"י שמדבר משקיעה ראשונה אע"כ שלא נראה לו אדמימות עד 60 דק'. (ועי' לעיל אות א' מה שכתבנו שם דיתכן דהמהר"ם אלשקר לא נתכוון להביא ראייה מהתשובה הזאת שכתוב בה "משתשקע החמה ולא תיראה אפי"

האר"ן, ונראית כאילו עומדת בראש ההר, וכנראה היה לכיוון האופק בבבל הרבה דקלים, ע"כ נתנו סימן על הדקלים. (ויתכן דזהו ג"כ הפי" במה דאיתא בגמ' (שבת לה:)) "אמר ליה רבא לשמעיה אתון דלא קים לכו בשיעורי דרבנן אדשימשא אריש דיקלא אתלו שרגא" מכיון דמפלג המנחה שעה ורביע קודם הלילה שהוא לשיטת ר"ת ג' דקות קודם תחילת השקיעה (שזהו בערך הזמן שעגולת השמש עומד על האופק ומתחיל לשקוע שהרי זמן שקיעת עגולת השמש הוא קרוב לשלש דקות [באר"ן - ישראל בימים השונים] שהם שני שלישי מעלה, כמ"ש בתשו' המהר"ם אלשקר" סי' צ"ו) ועד סוף השקיעה היה נראה עגולת השמש ואח"כ האדמימות על ראשי הדקלים על כן אמר רבא לשמעיה שאינו בקי בשיעורי דרבנן מתי מתחיל בין השמשות בדיוק שיקדים להדליק כשעוד רואים את השמש או את האדמימות שלה באופק ולא יחכה לרגע האחרון. וכן תפילת נעילה מתחיל מפלג המנחה (עיין פרמ"ג או"ה סי' תרכ"ג) שהוא הזמן שמתחיל שימשא אריש דיקלא וחמה בראש האילנות - ג' דקות קודם תחילת השקיעה, (וכשיש באופק דקלים או אילנות אחרים הוא נראה על ראש הדקלים או על ראש האילנות) ונמשך והולך עד הלילה שמסתלק האדמימות והלובן, ועיין בהלכות יוה"כ סי' תרכ"ג בסור וב"י ושו"ע, ובר"ן בסוף מסכת יומא שהביא הירושלמי

לארץ, הפלגא דדנקא שהחמה מאדמת מאחוריה ועוד רואים אותה בעולם, שזהו הזמן שמאדמת לעינינו אחר כשכבר שקעה מתחת לארץ זהו ביהש"מ, וממשיך בהכסף התחתון כשנסתלק לגמרי האדמימות וכו', וע"ז קאמר שנמצא חלוקת רבה ורב יוסף הוא משתשקע החמה היינו מתחת לארץ (כמו שפירש רבה) ולא תיראה אפילו על ראשי דקלים היינו דכבר נסתלקה האדמימות מראשי הדקלים ורק נשאר מעט אדמימות של פלגא דדנקא שהחמה מאדמת מאחוריה כשהיא מסתובבת מתחת לארץ לגמרי, שהוא לאחר ג' מילין ורביע מתחילת השקיעה.

ומה שכתבו (בתשובות הגאונים המקורית) הכסף התחתון שנשתנה האור בארץ ובסמוך לה, היינו שכשמסתלק האדמימות מן המערב כבר נשתנה האור בארץ להחשיך, אך המסתכל ברקיע עדיין רואה במערב קצת לבנינות ואור, ואז הוא בין השמשות (לרב יוסף) ואחר כך כשמכסף העליון, דהיינו שגם ברקיע נשתנה האור והכסף לחשוך, פי' שגם כל הרקיע שחור לגמרי והחשיך גם במערב, שנהיה כבר מלבן - שחור אז הוא לילה] וגם מהראשונים שהביא (המהר"ם אלשקר) אין ראיה מוכרחת שסוברים כ"שיטת הגאונים". והגם שאפשר לפרש בדבריהם שסברו כשיטת הגאונים אך מכיון דאפשר גם

על ראשי הדקלים", לענין השקיעה אלא לענין מילה בנולד ביהש"מ).

ומ"ש שם (בתשו' הגאונים המקורית) אליבא דרב יוסף "אל תחשוב כי משתשקע החמה ולא תראה מאותו מקום שלם היום אלא כל זמן שאדמימותה נראית ע"פ מערב יום הוא" נראה דבא לפרש, דברי הברייתא אליבא דרב יוסף, שר' יהודה בא לומר "משתשקע החמה" אל תחשוב שהוא בתחילתה בזמן שאין נראה עגולת השמש מאותו מקום, אלא משתשקע כל אדמימותה אז שלם הזמן שהוא ודאי יום ומתחיל ביהש"מ. וזה הפי' "משתשקע החמה כז"מ שפהמ"מ" שגם המאדימין שוקע לגמרי אז מתחיל ביהש"מ, דהרי עד שהכסף התחתון הוא יום (דהרי המילה "יום" לא נכתב בברייתא בפירוש א"כ ע"כ צריך לפרש שהכל מתפרש בתוך המילים "משתשקע החמה כז"מ שפהמ"מ" שעד שכל האדמימות שוקעת היה "יום", ובהכסף התחתון מתחיל "ביהש"מ") א"נ אפשר לפרש שמתכוון לומר על שקיעה שניה, אל תחשוב שמשתשקע החמה ולא תראה מאותו מקום היינו "האדמימות" שלם היום אלא כז"מ שהיה פנהמ"מ, עדיין היה יום ודאי, כלומר עד ששקעה כל האדמימות, אבל בהכסף התחתון מתחיל ביהש"מ עד הכסף העליון, ורק אז שלם היום, ודו"ק. ולרבה מפרשים הברייתא "משתשקע החמה" היינו כששוקעת בסופה מתחת

האי גאון" ולא הזכירו שהוא עצמו חולק עליהם, (ובתוס' הרא"ש נראה שכתב את כל הביאור מ"רב האי גאון" בעצמו או יתכן דמ"ר"ל" הוסיף הסבר מדיליה אך עכ"פ בין כך ובין כך ברור שהראשונים כלל לא סברו שהגאונים חולקים עליהם ואדרבא הישוו שיטתם).

וכן בספר ארחות חיים לרבינו אהרן הכהן מלוניל (הלכות יום הכיפורים אות ג') כתב להדיא שרב האי גאון סובר כהרמב"ן, אחר שהביא דברי הרמב"ן לעניין תוספת יום הכיפורים ושבת - כל הזמן של ג' מילין ורביע שהוא עדיין יום, ולא ספק לילה, כתב על זה, וזלה"ק: וכן נמי כתב רב האי גאון ז"ל בתשובה, עכלה"ק.

פו. שגם מדברי האחרונים משמע שלא קיבלו שיטה זו בשם "הגאונים"

ובאמת לא הוזכר בשום מקום עד תשובת "המהר"ם אלשקר" בכל הדורות שיש כזה שיטת "הגאונים" שהוא דבר פלא, וגם הב"ח בריש סי' רס"א שהביא שיטה זו להחמיר בשם הראב"ן לא כתבו בשם הגאונים (חוץ ממה שזה גופיה שמביא בן מהראב"ן, צ"ע, דהרי בהנהות מרדכי במס' שבת פרק כירה מבואר להדיא שהראב"ן סבר כר"ת דמהשקיעה הוא זמן של תוספת שבת שעדה) וכן החת"ס בשו"ת או"ח סי' פ' כשדן להחמיר על תינוק

לפרש שסוברים כר"ת, הרי הכלל ידוע שאפושי פלוגתא לא מפשינן ועדיף להשוות השיטות כל זמן שאין ראייה מוכרחת שהם חולקים.

יד. שברשב"א ותוס' הרא"ש ובארחות חיים משמע להדיא שסוברים, שהגאונים סוברים כר"ת

ובפרט שהרשב"א והתוס' הרא"ש בריש ברכות הביאו להדיא שרב האי גאון סובר כמותם דהרשב"א (ברכות ב:) כתב וזה לשה"ק: ומ"מ לדברי רבינו האי גאון זצ"ל נמצינו למדין דשעה שקידש היום תחילת השקיעה דהיינו ביאת שמשו, וא"כ לא נפרש שקדש מעצמו אלא שראוי ליקדש שהוא זמן הראוי לתוספת קודש מן החול, עכלה"ק. (ועי' לקמן אות יז. שנעתיק ראייה נוספת מהרשב"א מהו שיטת הגאונים).

ובתוס' הרא"ש כתב וזלה"ק: ורב האי גאון פירש וכו' משקידש היום וכו' דהיינו תחילת שקיעתו וכו', וקדש היום ר"ל שהוא ראוי ליקדש שהוא זמן הראוי להוסיף מן הקודש אל החול וכו' עכ"ל, שזהו כמ"ש הרמב"ן, והשו"ע בסי' רס"א שמתחילת השקיעה הוא זמן הראוי לתוספת שבת וביהשמ"ש הוי בסוף השקיעה. א"כ הרי ברור שהראשונים שלא הביאו כלל שיטת הגאונים שחולקים עליהם ואדרבא הביאו לפרש כשיטתם בתוך דברי רב

הנולד בשב"ק, אינו מסתפק רק על שיטת "היראים" ולא הביא כלל שיטת הגאונים בזה, ועיי"ש שהוא מסיק בדבריו וזלה"ק: וכאשר קיבלתי גם מרבתי כי ההלכה רווחת בזה בלי שום פקפוק כדעת המג"א ריש סי' של"א וכל האחרונים כבר הסכימו כן וכו' שיעור ביהש"מ אינו כ"א ג' רבעי מיל קודם ציאה"כ והוא מסוף שקיעה"ח לתחת האופק וגו'. עכלה"ק.

וכן הגר"א אע"פ שכתב שיטתו בדומה ל"שיטת הגאונים" לא הסתייע ולא הזכיר כלל שיש גאונים או ראשונים שסוברים כן, וכן לא מצאנו שהביאו הב"י או הדרכי-משה ורובא דרובא ממפרשי השו"ע כלל את שיטת הגאונים חוץ מהש"ך ביו"ד סי' רס"ו שהביא בשם המהר"ם אלשקר לחומרא בלבד כמ"ש לקמן בעזה"ת (אות יח).

וכן כבר כתבנו לעיל שהשלטי גבורים הביא שיטה זו בשם "וי"א", ולא בשם "הגאונים", הרי משמע שהראשונים וגם האחרונים לא סברו כלל שיש כזה "שיטת גאונים".

ועיי' בב"י יו"ד סי' קצ"ו, שמשם משמע שכל חידושו של ר"ת הוא שיש מושג של תחילת השקיעה מעת שנעלמה עגולת השמש באופק (ואולי לענין דם נפסל בשקיעה"ח כדאיתא בזבחים נו., ומנחות כ: וכתב שם בתוס' בשם ר"ת שהוא בתחילת השקיעה, וכן

לענין שאז הוא זמן לתוספת שבת, כמ"ש הרמב"ן) דהב"י קרא לזמן שבת תחילת השקיעה לסופה "ביהש"מ דר"ת שהוא עדיין יום גמור [משמע שזהו חידושו של ר"ת], אבל הביהש"מ האחרון שהוא בג' רבעי מיל קודם ציאה"כ סמוך לסוף הזמן של ד' מילין, זה היה מילתא דפשיטא גם קודם תירוצו של ר"ת, [דהרי כך מפורש בגמ' שעד סילוק האדמימות והכסיף העליון במערב אז הוא לילה] רק מה שהוקשה לר"ת, איך בפסחים משמע שביהש"מ הוא ד' מילין שהרי כתוב משקיעת החמה עד ציאה"כ ד' מילין ובשבת ג' רבעי מיל, (כן מפורש בספר הישר (אלא ששם כתוב ה' מילין) ובתוס' (זבחים נו. ד"ה מנין) מבואר שהקושיא היא שהגמ' חשיב את כל הזמן של ד' מילין במדידת היום, דהרי בגמ' מבואר כמה מהלך אדם ביום עשרה פרסאות שהוא 40 מילין, וה' מילין או ד' מילין נחשב מעלוה"ש עד הנה"ח, ומשקיעה"ח עד ציאה"כ, ג"כ ד' או ה' מילין,

(ומזה צע"ג על ת"י הגר"א, שהגמ' בפסחים מיירי מיציאת כל הכוכבים, דהרי עיקר הקושיא שהגמ' מחשיבה את הזמן הזה ליום, ובשלמא לר"ת שפיר דהג' רבעי מיל של ביהש"מ נמי קרא יום לענין מהלך אדם ביום, דהרי הוא ספק יום, אבל להגר"א הרי הוא כבר ודאי לילה ומה שייך לקרותו יום, ועי' שנות אליהו (ריש ברכות ד"ה

שהיה איזה שיטה או עב"פ מנהג מימות הגאונים אפי' להחמיר מתחילת השקיעה, והנה בדורות האחרונים נהפכה הקערה על פיה שהתחילו להחמיר בער"ש נגד המנהג, עפ"י הוראתו של המהר"ם אלשקר, ומשם יצאו להקל מעצמם אף במוצש"ב"ק, עד שנתפשט המנהג בהרבה אנשים מישראל עד היום הזה רח"ל. והוא דבר שלא נמצא עוד כזאת הלכה בתורה, שהיה כ"כ פשוט בכל הדורות ומכל הפוסקים הקדמונים להחמיר ולהקל בר"ת, ומשום מה נתפשט בדורות האחרונים מנהג הפוך.

טז. היוצא מכל הנ"ל שא"א לסמוך על שיטת הגאונים להקל

וא"כ יוצא שממש אין על מה לסמוך להקל כשיטת הגאונים. אם לא שנסמוך על דברי מהר"ם לובלין שפי' בגמרא שהוא "למזרח" אך גם זה אינו ברור מה סבר להלכה ולמעשה בזה, דיתכן שסבר כהמרדכי דהגמ' הזאת אינה להלכה, דבפסחים צד. איתא דעד צאת הכוכבים ד' מילין, וקיי"ל דעד ציאה"כ יממא הוא (פסחים ב.) כמ"ש לעיל, עיי"ש. [חזון ממה שהמהר"ם לובלין הוא יחידאה נגד כל הגאונים והראשונים והאחרונים שכתבו ופירשו שהכל איירי למערב]

רשב"ג) שכתב שם פי' בדברי הרמב"ם, שפי' הגמ' מהלך אדם ביום, "מהנה"ח עד שקיעה"ח" י' פרסאות, אעפ"י שמעלוה"ש הוא ודאי יום לכו"ע ולפ"ז מיושב ודו"ק. ועיעו"ד בספר אורות חיים פ"ו שהאריך בזה.)

ע"ז תי' שיש מושג חדש שהוא תחילת השקיעה, שהוא עדיין יום גמור ולא ספק לילה, [אבל הגמ' בשבת הייה פשיטא ליה שאם מדברים מביהש"מ אחר שנגמר האדמימות הוא בוודאי מסופה ולא מתחילתה], וגם פשוט שלא יתכן שהיה כזאת שיטה או מנהג בישראל עד דורו של ר"ת שלא לעשות מלאכה מתחילת השקיעה, דא"כ אפי' שהיו כל חבריו הראשונים מודים לו בפשט שלו, אבל היה להם לצווה עליו האיך הוא מורה לחלל השבת אחר תחילת השקיעה נגד המנהג המקובל להם מדור דור. והנה לא מצאנו אף אחד מהראשונים שחלק עליו בפירוש, או שערער עליו מטעם המנהג. ומי לנו גדול מר"ת עצמו שלא זו מחבבן, על המנהגים שהיו נהוגים בישראל מימות הגאונים, עד שהוא מהיחידים שסוברים שאל"בא דר' יהודה אפשר לעצת יד"ח קר"ש של ערבית מפלג המנחה ואילך בשביל שכך נהגו בישראל להתפלל מבעו"י (עי' תוס' ברכות ב.) ועי"ע בפסקי תוספות מנחות (אות קי"ח) שכתב שם ומנהג אבותינו תורה היא ותחילת שעה י"א הוא זמן ערבית, וגאולה וקר"ש קודם וכו', וא"כ הוא מופרך מאוד לומר

אך נראה שגם על זה קשה לסמוך להקל דיתכן שגם הר"ב ראה סילוק האדמומית קודם לשישים דק' מתחילת השקיעה, כעדותו של הגר"א שאין נראה שם בארץ רוסיא עד כשעה מהשקיעה מה שאנו רואים בא"י, וא"כ סבר ששקיעה האמיתית וסילוק האור מצד המערב הוא קודם ל-60 דק' בא"י (לפי הישוב המעלות).

וגם מדלא הכריע שהמיל הוא 18 דק' משמע שלא ראה, דבוודאי אם היה רואה שסילוק האדמימות והלובן לוקח 72 דקות בארץ ישראל היה מכריע כשיטת רוב הראשונים והאחרונים שהמיל הוא 18 דק' (ולא 24 דק' כמו שכתב בשו"ע הרב בהלכות פסח סי' תנ"ט סעיף י' שהביא שם ב' השיטות בשיעור המיל [18 דק' ו-24 דק'] ופסק העיקר כשיטה זו של 24 דק', וכן בסידור בסדר הכנסת שבת עיי"ש).

וע"כ גם סבר שעלוה"ש הוא בתחילת ביאת האור קודם ל-72 דקות, שחישב ד' מילין ל-96 דקות, וכמו שכתבנו באריכות לעיל (אות ו') בשיטת הגר"א עיי"ש, וע"כ הקשה שבלילה יוצאים כבר כל הכוכבים כקושית הגר"א.

אבל לפי מה שענינו רואות בארץ ישראל, בוודאי סילוק האור מראשי ההרים הגבוהים היינו סילוק האדמימות ושקיעה האמיתית הוא בזמן

או שנסמוך על שיטת "היראים" שביהש"מ הוא ג' רבעי מיל קודם השקיעה, ובתחילת השקיעה הוא ודאי לילה. אך זה ברור שהוא שיטה יחידאה, וכבר הקשו עליו בחת"ס ובהגר"א, ולא קיבלו הלכה כמותו, אלא להחמיר בער"ש בצירוף תוספת שבת כמבואר במשנ"ב.

וגם שיטת הגר"א ביארנו לעיל שלפי המשנ"ב בדעת הגר"א, וגם הוכחנו מדברי הגר"א עצמו, שמודה שצריך להסתלק כל האדמימות מכל צד המערב, וא"כ בא"י שנמשך עכ"פ עד 60 דק' וסילוק הלבנונית עד 72 דק', א"כ גם לשיטת הגר"א והמשנ"ב א"א להקל קודם זמן הנ"ל,

יז. שקשה לסמוך בארץ-ישראל על מה שרמז הר"ב בסידור להקל

ולכאוי היה אפשר לסמוך בזה על המהר"ם אלשקר בעצמו ועל הר"ב בסידור שהעתיק מהמהר"ם אלשקר, ושם (בסידור הר"ב) אע"פ שכתב עיקר הפסק להחמיר בער"ש בהדלקת הנרות יש רמז קל להקל גם במוצש"ב"ק, שכתב להחמיר לענין קרי"ש של ערבית עד שעה אחר השקיעה, ובמוצש"ב"ק מעט יותר כדי להוסיף מחול על הקודש ולא כתב להחמיר עד הזמן של 72 דק'.

וכן מה שהביא מרבינו חננאל בשיבלי לקט, צ"ע, דהרי הב"י הביאו בסוף סי' רס"ג, וודאי לפי דברי הב"י שמותר לעשות מלאכה מתחילת השקיעה עד בין השמשות, עכצ"ל שסבר שהר"ח מיירי משקיעה שניה, ומה הראיה שקאי אשקיעה ראשונה.

וכן מה שהביא מהפרי חדש שסובר כהגאונים הוא מופרך מאוד, כידוע שהפרי חדש בקונטרס "דבי שמש" פסק לגמרי כר"ת, אפי' לענין מילה בשב"ק, ומש"כ בסי' תרע"ב לענין נר חנוכה להדליק מתחילת השקיעה פי' בביאור-הלכה בסי' תרע"ב דהפר"ח מיירי מתחילת שקיעה שניה, שע"ז חלק עם ר"ת שר"ת סבר שמששתשקע החמה דחנוכה איירי בסוף שקיעה שניה, (וכמו שפי' בביאור-הגר"א בהלכ' חנוכה בשם הרשב"א והר"ן, שזמנה מתחילת שקיעה שניה ולא מסוף שקיעה שניה, ושם במשנ"ב כתב שבאמת כך נהג הגר"א להדליק קודם מעריב בתחילת שקיעה שניה, וכן העיד הגר"מ שטרנבוך שליט"א (שהוא נכד הגר"א) שהמנהג בהקלוזי של הגר"א בוילנא היה להדליק שעה אחר שקיעה"ח שהוא הזמן של תחילת שקיעה שניה (בשוות), וכן העיד שמעולם לא הקיל הגר"א במוצשב"ק קודם זמן ר"ת, והכי מסתברא שלא הלך להדליק נרות בפרהסיא, בפרסומי ניסא, נגד המנהג שהיה נהוג שם להחמיר כר"ת, כמ"ש בספר זמנים בהלכה (עמ' ת"מ) שהמנהג

של כ-60 דק' בימים השונים (וכמ"ש הרמ"א בדרכי משה סי' נ"ח והראשונים הנ"ל), ומשתנה לפי המעלות בימי הקיץ והחורף, א"כ אין לדיין אלא מה שענינו רואות,

וכן לענין עלות השחר אנו מחשיבין (לדעת הבית יוסף וכל הסוברים שהמיל הוא 18 דק') מתחילת ביאת הלובן שקודם האודם ב-72 דק' ולא מתחילת ביאת האור שלשיטת הר"ב הוא ב-96 דק'.

ועיין לעיל (אות י') מה שכתבנו בשם בעל העיטור והמג"א בסי' של"א, שהוא פלא גדול איך הביא הר"ב שהבית יוסף בהלכות מילה חזר בו, אחר שהמג"א בסי' של"א, שהר"ב העתיקו בשו"ע שלו, והרחיב הדיבור סביבו, הרי לא יתכן שלא ראה, מה שפי' המג"א - את השו"ע בסי' רס"ו - בהלכות מילה, שאיירי מסוף השקיעה, ואיך נתעלם מזה הר"ב בסידורו לחלוטין, ועוד קשה שהרי השו"ע בהלכ' מילה העתיק דבריו מבעל העיטור, שהוא בעצמו כתב בהמשך דבריו שמדבר משקיעה שניה,

ועוד יש להקשות דאם הב"י חזר בו, הרי הרמ"א, בדרכ"מ הארוך, (סי' רס"א) ובדרכי משה (סי' נ"ח) ג"כ פסק כר"ת לקולא, ועדיין לא מצאנו שחזר בו, ועל מה סומכים בני ישראל היוצאים ביד רמ"א.

אלשקר הגם שחלקו עליו כבר בדורו הרדב"ז והמהרי"ף וכתבו שהגאונים לא חולקים על ר"ת אעפ"כ נתפשטה הוראתו של המהר"ם אלשקר, ואע"פ שהוא פסק כהגאונים רק לחומרא, מחומרא אתו ג"כ לידי קולא, ואח"כ עלה ובא המנהג ג"כ לתוך א"י, כנראה בזמנו של הפר"ח שהתחילו להחמיר כהגאונים בער"ש בתורת חומרא, ואח"כ בזמנו של ה"גט מקושר" וה"בתי כהונה" אתו מחומרא לידי קולא גם בא"י, (עיין בשו"ת ים החכמה עמ' נ"ג) ומכיוון שבאו תלמידי הגר"א ומצאו מנהג כזה בעיר הרי מצא מין את מינו וניעור ונתקבל המנהג בירושלים, ומשם לכל א"י,

אבל ודאי בזמן הב"י לא היה שום מנהג לא להקל ואפי' לא להחמיר כהגאונים (וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' מ"ט), שהרי כל בני דורו הביאו שנוהגים כר"ת אפי' לקולא, כגון הרדב"ז (ה"ד סי' רפ"ב) שכתב שלא ראה שום שיטה בכל הפוסקים והמפרשים החולקים על דעת ר"ת, ומוכיח שגם הרי"ף והרמב"ם סוברים כר"ת, וחלק בזה על המהר"ם אלשקר שהיה מבית דינו של הרדב"ז במצרים, כשהיה הרדב"ז אב"ד, ועל אותו תינוק שפסק המהר"ם אלשקר למול ביום ראשון, פסק הרדב"ז למול ביום השישי כדעת ר"ת, וכן כתב המהרי"ט (שבת כ"ג), והמבי"ט (קרית ספר פ"ג הלכות שבת), והחרדים (כפי' על הירושלמי בפ"ק דברכות), והמהר"ש

להקל נגד ר"ת ברוסיא ובילנא לא נשתנה עד כ-100 שנה לאחר פטירת הר"ב והגר"א ע"י תלמידיו והבאים אחריהם, ועי' בספר אנרות-משה (חלק או"ח ד' סי' ס"ב) שכתב שאלו שממתינים בכל מוצאי שבת עד אחר ע"ב דקות כפי הראוי לבני תורה ויראי ה' יתברך אין להם למהר גם בשביל נר חנוכה אף כשנוהגין כהגר"א בכל דבר, דאם הוא לקולא לא שייך ליחידים לנהוג, דהא אינם תלמידיו שהורה להם, ותלמידיו לא היה להם רשות להורות לאחרים ואפי' לא לבניהם ולתלמידיהם כמבואר בפסחים נא. בסוגיא דחלב דאיתרא, אלא אם כן יש כבר מנהג בעיר לקולא, עכ"ל.

והנה נראה שבירושלים הנהיגו כן בעיקר תלמידי הגר"א כידוע שהם היו עיקר מחדשי הישוב בירושלים, דהרי הפרי חדש שהיה רב בירושלים לפניהם כתב (בקונטרס דבי שמש) דנוהגים כר"ת לקולא אף לענין מילה בשבת ורק מביא את המנהג שנהגו להחמיר כהגאונים בער"ש בתורת חומרא שכתב שם באירע שנאנסו ושכחו ולא מלו את התינוק קודם השקיעה בערב שבת שימולו אחר השקיעה, דאדעתא דהכא לא קבלו המנהג, עיי"ש. וה"בתי כהונה" וה"גט מקושר" שהיו לאחר הפרי חדש והם היו רבותיו של החיד"א, הם הביאו שנהגו גם להקל כהגאונים שכנראה שאחר שנתפשט המנהג במצרים ע"י המהר"ם

סיריליאן (בביאורו לירושלמי רפ"ק דברכות), שכל אלו בני דורו של הב"י, שעוד העידו על המנהג לקולא כר"ת, ועיין עוד פר"ח הלכות פסח (סי' תס"ח סעיף ג') שהביא מתוס' פסחים (י"ג: ד"ה שתי) שבירושלים סברא הוא לנהוג שם איסור כיוון שמתקבצין שם אף ממקומות שנהגו בהם איסור, וכ"כ בפר"ח הלכות יו"ט (סי' תצ"ו סעיף כ"ב) וזלה"ק: בירושלים יש לנהוג חומרי המנהגות לעולם, לפי שכולם הם לקוטאי, ואפשר שהרוב יהיו ממקומות שנהגו חומרא ואיסור בדבר, וכמ"ש בסי' תס"ח סו"ס ג', עכ"ל. והנה זה ברור שרוב אנשי ירושלים מקורם מחו"ל, ששם ודאי היה מנהג להחמיר ואף להקל כר"ת, כמו שהעיד המג"א (או"ח סי' של"א) על מדינתו פולין, והב"ח (בסי' רס"א) ובשו"ת הב"ח (סי' קנ"ד) על מדינתו גאליציא, והשו"ע הרב (או"ח סי' של"א סעיף ה') על מדינתו רוסיא, והחתם סופר (תשובות או"ח סי' פ') על מדינתו הונגריה והגלילות, וכן ידוע שכך היה המנהג הקדום בכל ארצות אירופה, (והגם שיש מקומות שנהגו כהמנחת כהן להסתכל על ג' כוכבים ראשונים, ולא בדקו בסימנים דהכסף, ונהגו לפי שעות שוות או זמניות ולא לפי המעלות, כבר כתבנו לעיל (אות ד' ה' ח' ט') שזה היה מחמת הגלות שלא ידעו המציאות בארץ ישראל, שחשבו שג' כוכבים הראשונים בכל כיפת הרקיע יוצאים רק בשבעים ושנים דקות, וע"כ לא העלו על

דעתם שהכוכבים שצריכים להיות לפי שיטת ר"ת הם רק הכוכבים היוצאים בא"י לכל הפחות אחר חמישים ושמונה וחצי דקות אחר השקיעה - במערב, וכל מה שיוצא קודם הם הגדולים הנראים ביום, או שהם לא במקום הראוי להסתכל בהם לפי שאינם במערב, וע"כ סמכו על הכוכבים אע"פ שלא היה עדיין הכספה גמורה במערב, ואח"כ המשיכו את המנהג הזה ג"כ בבואם לארץ-ישראל, מכיון שעדיין לא התפרסם שרואים את האדמיות עד 60 דק, וההשחרה עד 72 דק, בימים השונים, וממילא ע"כ שהכוכבים הם מ-58 וחצי דקות ואילך, ברקיע או במערב. וגם המנח"כ בעצמו הרי סבר שבא"י צריך לחכות לר"ת 72 דק, אלא שסבר שיוצאים בא"י רק ג' כוכבים בינונים ראשונים במזרח, בזמן של 72 דק, וע"כ סמך על הכוכבים האלו בחו"ל, כמ"ש לעיל (אות ח'). וכן בא"י בימי הב"י והאר"י הק' נהגו לגמרי כר"ת לקולא, וכן נהגו בטבריא מימי הגר"ח אבולעפיא זצוק"ל, וכן כתב הסב"ק הרב אלפנדרי זצוק"ל מצפת (בספרו גדולי ארץ ישראל בדף י"א) וזלה"ק: שמאחר שבא הדבר מפורש ברובא דרובא מהראשונים המפורסמים מכמה דורות אשר תמיד מימיהם אנו שותים וס"ל כר"ת בודאי דכך היו נוהגים בזמניהם בלי ספק, עכלה"ק. וא"כ לפי דברי הפר"ח נראה שאף אם היה מנהג כזה בירושלים להקל לא היה לבני חו"ל

לבטל מנהגם מפני מנהג ירושלים אלא אדרבא מכיוון שהגיעו ממקום שהחמירו היו צריכים להחזיק במנהגם להחמיר, וגם אנשי ירושלים צריכים להחמיר כמותם כמו שכתב שרובם לקוטאי, ודו"ק.

אך עכ"פ לדידן אין נפק"מ, שהרי נתברר שלדברי המשנ"ב גם הגר"א מודה בא"י שרואים האדמימות עד שישים דק, שלילה הוא בשישים דק' אחר השקיעה לכה"פ, ויותר מסתבר שאם היה רואה אדמימות עד שישים דק' כמו שצריך להיות לשיטת התוס', לא היה מקשה כלל אשיטת ר"ת, ולא הולך בשיטה אחרת, והיה מודה ג"כ שהכסיף התחתון והעליון נגמר ב-72 דק', ולא רק ב-60 דק' כמ"ש באריכות (לעיל אות א'), וא"כ כהיום נראה שגם לשיטת הגר"א צריך לנהוג ב-72 דק' בא"י, ולא לחלק ב-12 דק' האחרונים). וא"כ מה הראיה שהביא הר"ב שהפרי חדש סבר כהגאונים. וכן מה שמביא מבעל העיטור והראב"ן שסוברים כ"שיטת הגאונים" קשה מאוד, שהרי מפורש בדבריהם כר"ת, (עיין לעיל אות י' ואות ט"ו) וגם מה שבתחילת הסוגריים כתב "ואין לסמוך כלל להקל" וכו', קשה דאם כתב לפני הסוגריים דא"צ גם להחמיר, היצ"ל "שאינן לחשוש כלל" למ"ש הב"י בשו"ע ולשיטת ר"ת,

ועוד קשה מה שמביא לפרש, שג' מילין ורביע, הוא קרוב לשעה

בינונית, שהרי הר"ב בעצמו סובר, וכותב בפסק הזה בעצמו, שהמיל 24 דקות והיה צריך לומר, שהוא יותר משעה בינונית, דהיינו 78 דקות, שהכל צע"ג, עד שיש שרצו לומר שהסוגריים בסידור בוודאי לא נכתב ע"י הר"ב בעצמו, כמ"ש בתשובות צמח צדק (אבן העזר סי' רל"ג) על מה שנכתב בשני הצאי עיגולים - שאינו יודע אם זה לשונו הקדוש ממש, ועכ"פ אם כל אלו היו לו לסיבה לחזור בו ממה שפסק בשו"ע הרב, הרי אם אין סובב אין גם מסבב, ואם נפל הסיבה יתכן דנפל גם הפסק.

חויז ממה שברור שהר"ב בנה כל יסודו על דברי מהר"ם אלשקר שהביא בשם הגאונים, וכבר הוכחנו לעיל (אות י"א) שעיקר ראיתו של המהר"ם אלשקר מדברי הגאונים, "שהחמה מהלכת למטה בלילה" אינה ראיה (וזהו לכאורה עוד הוכחה שהר"ב לא ראה את האדמימות שנמשכת עד 60 דקות, שאם היה רואה, היה בודאי קשה לו על המהר"ם אלשקר, דמה שיכות יש בין שקיעה הנראית בעינים - לעובי הרקיע, והן אם החמה הולכת למעלה והן אם החמה הולכת למטה האדמימות נמשכת עד 60 דקות, שרואים בעיני בשר, ואז מתחיל ביהש"מ [לרב יוסף]) והתשובה השניה שהביא המהר"ם אלשקר מהגאונים הרי ברור שאפשר לפרשה כר"ת (וכמ"ש לעיל אות י"ג) וכן כל הראשונים שהביא יכולים להתפרש לשתי פנים, ואין בהם הכרח לאחד מן

השיטות א"כ כשל עוזר ונפל עוזר.

ועוד פלא שהגדיל הר"ב לעשות לסמוך ע"ז גם להקל, מה שהמהר"ם אלשקר בעצמו, והש"ך לא עשו מעשה, ולא הורו להקל, וכתבו כל שיטתם רק להחמיר, כמו שנכתוב לקמן בעזהי"ת (אות י"ח).

והאמת נראה – לולא דמסתפינא ממה שמקובל בעולם לפרש דברי הר"ב שהתכוון לחזור בו משיטת ר"ת שפסק כוותיה לגמרי כמה פעמים בשו"ע שלו, ולהורות כשיטת הגאונים, נ"ל ברור שכל מה שכתב הרב בסידור עד הסוגריים לא כתב ולא התכוון כלל לשיטת הגאונים, ומי שיעיין היטיב בדבריו יראה שכל מהלך כתיבתו מדבר מזה שיחששו לבין השמשות מתחילת השקיעה כשיטת רבי יהודה ולא יסמכו על בין השמשות דרבי יוסי שהוא רק כהרף עין – בסוף הזמן של צאת הכוכבים בד' מילין, ובאמת הכל מיירי לשיטת ר"ת בעצמו שפסק כוותיה בשו"ע והיה פשוט לו שהשקיעה האמיתית הוא בסוף הזמן של ג' מילין ורביע דלדידיה (שפסק שהמיל הוא 24 דקות) הוא ב-78 דקות אחר תחילת השקיעה בארץ ישראל (וכפי ערך זה ברוסיא) ומה שכתב בתחילת דבריו שידליק הנר בעוד השמש זורח, זה פשוט שגם הרבה ראשונים שסוברים כר"ת מפרשים ששימשא אריש דיקלא מתחיל קודם השקיעה הראשונה ומאן

דלא בקי צריך להדליק קודם תחילת השקיעה להרחקה יתירה, ועיין בסי' רס"א (סעיף ו') בשו"ע הר"ב שגם שם כתב ליזהר בזה, ועי' שם בהגה"ה וזלה"ק: להודיע ולהזהיר וכו' אדשימשא אריש דיקלא וכו' פירש"י להדליק נר של שבת בעוד שהשמש זורח בראשי הדקלים וכו' דהיינו זמן מועט קודם שתשקע החמה תחת הארץ, ושם עדיין ודאי פסק לגמרי כר"ת ועכ"ז הזהיר להדליק קודם תחילת השקיעה כז"מ שהאדמימות נמשכת שזה נקרא בעוד שהשמש זורח בראשי הדקלים, ועד סוף השקיעה הוא עדיין זורח בראשי הדקלים, וכמו שפי' במהר"ח או"ז ברש"י שהחמה סמוך לשקיעה שניה נראית על ראשי ההרים, כן הוא בארץ המישור בראשי הדקלים, ושם הרי ודאי איירי לפי מה שפסק בשו"ע הר"ב דהשקיעה האמיתית הוא שקיעה שניה, וא"כ מה שכתוב שם בהגה"ה וכאן בפסקי הסידור הוא דבר אחד, שהוא להזהיר להדליק במוקדם, ולא יאוחר מוקדם השקיעה השניה, שעד אז עוד חמה – היינו האדמימות, זורח בראשי הדקלים וההרים, ועדיין זורח אורה בעולם, ובשקיעה שניה שהוא שוקע תחת הארץ (כחכמי או"ה וכהתוס' רי"ד) אז הוא שקיעה האמיתית, וציאה"כ לחומרא הוא שעה אח"כ כמו שהאריך בפסק הסידור. (רק שבהגהת השו"ע כתב בפ"י את הטעם משום "אדשימשא אריש דיקלא" וכו', וכאן

סילוק עגולת השמש וכדומה, ולא סילוק וביאת האור.

ועי' לעיל (אות יא) מה שהעתקנו מהאבן-עזרא פר' בא (שמות י"ב ו') ש"בין עריבת השמש והוא עת ביאת תחת הארץ עד ביאת האור הנראה בעבים יש קרוב משעה ושליש שעה", ועיי"ש שהביא שגם "רב סעדיה גאון" [מגדולי הגאונים]. סבר כן. ושעיקר הקרבת קרבן-פסח היה בזמן של השעה ושליש האלו ושזהו הפירוש "בין-הערביים". הרי ש"ביאת האור" קרא לשקיעה שניה בסופה, אחר שעה ושליש שעה שזה תואם עם שיטת הר"ב ב-78 דקות. ודו"ק.

ועי' עוד בדברי הבעל המאור שהביא גירסת הגאונים, ורב ניסים גאון (בריש ברכות), שמשם מוכח שביאת האור קורים לסוף השקיעה שהוא ביאת אור השמש ולא לתחילת השקיעה. ועיי"ע ברשב"א ברכות ב': ד"ה ה"ג רש"י בא"ד וזלה"ק: אלא ודאי ה"ג וממאי דהאי ובא השמש ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר יומא דלמא ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר גברא. וכן גירסת הגאונים ז"ל, ואמאי דאמרין לעיל וכו' משעת ציאה"כ קא מהדר, כלומר וממאי דלא אכלי בתרומה עד ציאה"כ וקא דרשת ובא השמש - ביאת אור - שנסתלק אורו לגמרי מחללו של עולם דהיינו סוף השקיעה ומאי וטהר טהר יומא, שנטהר היום לגמרי מן

בסידור לא כתב כלל את הטעם, ומהיכי תיתי שכאן הטעם משום דסבר כשיטת הגאונים, ולא מאותו טעם שכתב בפ"י להגהת השו"ע).

ועי' בדרכי משה סי' נ"ה שכתב שם וזלה"ק: דכל היודע מעט בחכמת התכונה יודע שהאמת הוא כך ששיעור הנה"ח דהיינו תחילת זריחת השמש על הארץ עד שיעלה כל גוף השמש הוא כשיעור שעה אחת וכן בשקיעה"ח גוף השמש שוקע בשעה אחת, עכלה"ק. וא"כ כמו ששעה קודם הנץ שמתחיל להגיע האדמימות קרא לו הדרכ"מ "זריחת השמש על הארץ" כמו"כ קרא הרב לכה"פ עד שעה אחר השקיעה "בשהשמש זורח" ודו"ק.

ועכ"פ מה שכתב אח"כ "כי אחר סילוק וביאת האור וכו' ד' חלקי שישיים משעה (4 דק') אזי הוא שקיעה האמיתית וסילוק וביאת האור מראשי ההרים הגבוהים שבארץ ישראל ואז הוא תחילת זמן בין השמשות לר' יהודה וכו'" ודאי פירושו אחר סילוק כל האדמימות והלובן מהאילנות בארץ המישור (רוסיא) ומההרים בארץ ישראל, וכמו שכבר הבאנו לעיל (אות י"ג) ממחר"ח או"ז לפרש כן בדברי רש"י שהחמה סמוך לשקיעתה נראית על ראשי ההרים בשקיעה שניה, והלשונות סילוק וביאת האור מוכיח על זה, דאם היה איירי מעגולת השמש היה כותב

סבר כשיטת הגאונים שמשמשקע החמה היינו עגולת השמש, הרי אין אחר עגולת השמש ולא כלום, אלא ודאי נתכוון לסוף השקיעה שכנראה היה נראה לו לפי החשבון שב-74 דק' נגמר כל האדמימות והלובן בא"י, ומסתמא שחישב תחילת השקיעה ממתי שמתחיל עגולת השמש לשקוע ולא כמו שחושבים בפשטות אף לשיטת ר"ת שהשקיעה מתחיל אחר שכבר נעלם עגולת השמש מהאופק וזה לוקח עוד כמעט שלש דק' בא"י בימים השווים כמו שכתב במהר"ם אלשקר (סי' צ"ו) ועוד נראה שסבר שמחמת ההרים הגבוהים בא"י נוסף עוד ארבע דק' על השבעים וארבע דק' ובוזה חישב שבשבעים ושמונה דק' נקרא שקיעה שניה (לשיטתו שהמיל 24 דק') דהיינו כשנגמר כל האדמימות והלובן (ויותר מזה מעט) ועל זה האריך שמתחילת השקיעה השניה לא יעשו מלאכה משום בין השמשות דרבי יהודה, ולא יסמכו על רבי יוסי בזה.

ובזה מיושב ג"כ מה שכתב וזלה"ק: כי בשליש שעה משעות השוות אחר שקיעה האמיתית הוא ודאי לילה גם לר' יוסי בא"י בימים השווים כמ"ש בסמ"ג בהלכ' תרומה, וכו', עכלה"ק. דלכאורה הוא תמוה דהרי הסמ"ג סבר דשקיעה אמיתית הוא שקיעה שניה שהרי פסק לגמרי כר"ת. וכבר העיר בזה הגר"ח נאה, ואף שתירץ שם דאינו מביא ראיה אלא לענין כמה זמן הוא

השמש, דלמא ביאת שמשו הוא כלומר תחילת השקיעה שבא השמש בעוביו של רקיע לבד ואע"פ שאין יציאת הכוכבים עד לאחר מכן כשיעור ארבעת מילין, ומאי וטהר טהר גברא וכו' והיינו דלא פשטינן במערבא אלא מברייתא דקתני בהדיא סי' לדבר צאת הכוכבים, עכלה"ק. הרי לפנינו ברור שביאת האור קרא הרשב"א עפ"י גירסת הגאונים ז"ל לסוף השקיעה שהוא ציאה"כ בד' מילין, ומזה גם מוכח שהרשב"א סבר שהגאונים סוברים כמותו לענין כל זמן השקיעה שהוא ד' מילין שהרי הביא גירסתם ופי' בתוך דבריהם, ולא רמוז אפי' רמוז קל שהם חולקים בזמן של ד' מילין ודו"ק. (ומדברי הבעל המאור והרשב"א האלו הוכיח בשו"ת מהרי"ף סי' מ"ז [שהיה רב באלכסנדריא שבמצרים בדורו של המהר"ם אלשקר, הביאו החיד"א בס' ברכי יוסף או"ח סי' רס"א] בתשובה לבעל ה"גינת ורדים" שהרשב"א והרז"ה חולקים על המהר"ם אלשקר וסברו שהגאונים סוברים כר"ת, וכתב שם שאין לסמוך על דברי המהר"ם אלשקר יותר מעדותן של הראשונים הללו והאריך עוד שאין ראיה מתשובות הגאונים שהביא המהר"ם אלשקר, יעו"ש באורך).

ולא כמו שי"מ שמה שכתב הר"ב "סילוק וביאת האור" שמתכוון להוסיף עוד איזה דקות אחר תחילת השקיעה דמהיכי תיתי לומר כן דאם

אלא שנראה שאחד העורכים, או המביאים לבית הדפוס, חשב בדבריו שמתכוון לשיטת הגאונים והוסיף את כל הסוגריים כאילו שהתכוון הר"ב לחזור בו לשיטת הגאונים וכתב את כל הדברים המופרכים בסוגריים כמו שהארכנו לעיל ומה שכתב הר"ב בתוך דבריו (לפני הסוגריים) שבקריאת שמע של ערבית ובמוצאי שבת קודש יחמירו עד שעה אחר השקיעה האמיתית (ברוסיא) ולפי ערך זה בא"י כארבעים דק' אחר השקיעה האמיתית לפי שאין אנו בקיאים בכוכבים נראה שהתכוון להחמיר עד שעתיים מהשקיעה בארץ ישראל לצאת את השיטה של ה' מילין דלדידיה הוי (24x5=120) שעתיים, וחישב 78 ועוד 40 שהוא כ-120, דלשיטתו שהמיל הוא 24 דק', זה הרי לא יתכן אלא אם ס"ל כמ"ד בפסחים שמעלוה"ש עד ציה"כ ה' מילין, שאז יוצא החשבון של 24 דק' למיל, ועיין בהגהות על שו"ע הרב (הוצאת קה"ת אות מ"ט) בהלכות פסח (סי' תנ"ט סעיף י'), והגם שאיתותב - השיטה של ה' מילין, והגמ' מביא שביחד עם מיל שהולכים לפני עלוה"ש ואחר ציה"כ הוא ה' מילין, אבל זה נשאר לגבי מהלך אדם ביום שיוצא שהמיל הוא 24 דק', וא"כ נראה שעכ"פ להחמיר חשש גם על שיטה זו (של ה' מילין) לצאת בודאי כל השיטות לכה"פ בדאורייתא ודו"ק.

ביהשמ"ש דר' יהודה ודר' יוסי, שהוא שלישי שעה, ולא לענין על איזה שקיעה מדברים, הא גופא ראייה שלא איירי כלל לענין מתי הוא השקיעה האמיתית לומר שהשקיעה האמיתית היא כשיטת הגאונים דא"כ הו"ל להר"ב לכה"פ לפרש דבריו שלא יטעו ללמוד לגמרי כהסמ"ג שסובר ששקיעה האמיתית הוא בסוף שקיעה כר"ת. אלא על כרחך שגם הר"ב איירי משקיעה שניה ובא רק להזהיר שיחמירו מבין השמשות דר' יהודה, ולא יסמכו על בין השמשות דר' יוסי.

ובזה ג"כ מיושב הערתו של הרב חיים יחיאל בארענשטיין, שכתב בקונטרס "שימת עין" שבסוף הספר "הרב מלאדי ומפלגת חב"ד" של הרב מרדכי טייטלבוים (ורשה תרע"ג) שהערה שכתוב בסידור "שבמרחשוון של חדשי החכמה" וכו' הוא מתאים לנשף של 18 מעלות כשיטת ר"ת, ולא של 6 מעלות מה שהיה צריך להיות אם אנו מפרשים שסבר כשיטת הגאונים יעו"ש, ואם כן יותר נראה לפרש דבריו עד הסוגריים, שלא חזר בו הר"ב מעולם ועדיין סובר כשיטת ר"ת אלא שהזהיר משום דלא בקיאי וכו' שידליקו מתחילת הזמן של "שימשא אריש דיקלא", ולא יאוחר מסוף הזמן של שימשא אריש דיקלא, שהיא בסוף השקיעה, בתחילת הזמן של שקיעה שניה, ומעט קודם כדי להוסיף מחול על הקודש.

ובזה מיושב ג"כ קושיא עצומה דאם כמו שסוברים העולם שהר"ב בא בסידור לחזור בו משיטת ר"ת לשיטת הגאונים איך הוא מתחיל מיד לומר שאז הוא "שקיעה האמיתית", ואיך בין רגע הפך כושי עורו מ"השקיעה האמיתית" שפסק עליה בסי' רס"א ובסי' של"א לקולא לגמרי, בער"ש ולעניין מילה בשבת לשקיעה אמיתית חדשה, של שיטת הגאונים, בלא שינמק שום נימוק מדוע חזר בו, ולא מגלה שום גילוי שבא לחזור בו, ורק בסוף בסוגריים הוא מתחיל לנמק ולהזכיר שמתכוון לשיטת הגאונים, והרי היה צריך להתחיל ההיפך להביא בתחילה מה שכתוב בסוגריים באותיות מודגשות בלא שום סוגריים דהרי זהו העיקר ואח"כ להסיק שעל כן היהודים היושבים בארץ המישור ידליקו את הנר בעוד השמש זורח ושאז הוא שקיעה האמיתית וכו', אך לפי דברנו ניחא שודאי לא נתכוון כלל לשיטת הגאונים אלא בא להזהיר להדליק הנרות בעוד השמש זורח לפי שאין אנו בקיאים בשיעורא דרבנן כמו שכתב בהגהה בשו"ע הרב בסי' רס"א, ואח"כ הזהיר שלא יסמכו על ביהש"מ דרבי יוסי ויחמירו על ביהש"מ דרבי יהודה, ו"שקיעה האמיתית" דקאמר הוא אותה שקיעה שהיתה אמיתית בשו"ע בסי' רס"א ושל"א, דהיינו שקיעה שניה, וכל הסוגריים לא כתב הר"ב בעצמו אלא אחד שהבין כן בדבריו, ודו"ק.

ואדרבא אין שום קבלה אף לא בקהילות חב"ד, לא אצל נכדיו, שנהג כן להקל במוצש"ב"ק כהגאונים, ואדרבא יש תשו' מנכדו בדברי נחמיה ביו"ד סי' כ"ב שכתב וזלה"ק: ושמעתי אומרים שלא החמיר אדמו"ר נ"ע בעניין ביהש"מ"ש רק לעניין שבת אבל לא לגבי מילה, עכלה"ק. וא"כ ק"ו שלא סבר להקל לעניין מוצאי שב"ק. וכן ידוע שהתורת-חסד מלובלין זצוק"ל שהיה מגדולי חסידי חב"ד

בארה"ק ונקרא רבי "שניאור-זלמן" ע"ש, ואעפ"כ פסק (בסי' ט"ו) לגמרי כהמג"א אף לגבי מילה בשב"ק להקל כר"ת, ולא הזכיר אפי' את פסק הסידור, ולא שהוא נוטה ממנו, אע"כ שלא למדו כך פשט בדברי הסידור, רק כמו שכתבנו. והסוגריים כתב מי שכתב אך לא מקולמוסו של הר"ב יצאו, וכמ"ש בס' דברי יציב ח"ז סי' ל"ב בשם הגרמ"ל מסטריזוב זצוק"ל נכד הרה"ק הדברי-חיים (בקונטרס ביהש"מ הנדפס בסו"ס ד"ח עמ"ס ב"מ) והביאו בשו"ת ים החכמה (ה'תשע"א עמ' ע"ב) וכתב עוד שם, וזתו"ד: ועי"ע בשער הכולל בהקדמה אות ה' שאף שנדפס סידור הרב ג"פ בחיי הרב לא נדפס בו סדר הכנסת שבת ורק בשנת תקע"ו, ג' שנים אחרי פטירת הר"ב הוכנס זאת בסידור, ובפרט שאפי' בחיי רבינו הבעל-התניא מצינו בשער הכולל (פרק מ"ט אות ב') שהכנים הרה"ק המהרי"ל בעל "שארית יהודה" אחיו של הרה"ק רבינו הר"ב הערה בתוך הסידור הק' של אחיו בענין זמן ספיה"ע בליל הסדר ללא ידיעת אחיו, וכשראה זאת בעל התניא הקפיד עליו מאוד וכ"ש כאן שנדפסו אחר פטירתו בודאי יתכן שהוסיפו בה דברים. וגם כ"ק מרן האדמו"ר מליובאוויטש זצוקלה"ה כתב במכתבו שמשאיר לאחרים ליישב התמיהות בזה הסוגריים. ועד עתה לא נמצאו האחרים האלו.

ועי"ע בהקדמת הגר"ח נאה ל"קונטרס

השולחן" שכתב שרוב המאמרים הממוסגרים בשו"ע הר"ב הוכנסו ע"י העורכים, וא"כ ק"ו בסידור, שההשערה הזאת שהר"ב לא אמר, ולא כתב, אינה מופרכת, וזה הרבה יותר מסתבר מאשר לומר, שדברים כאלו יצאו מפיו, או מפני כתביו הקדושים אשר הוץ מאשר ברור כי היתה שכינה מדברת מתוך גרונו, ופי' ה' דבר בו, הרי ידוע לכל העוסק בספריו שכל דבריו מעוינים ומבוררים ומבוססים היטיב בעמקות נפלאה ועצומה, והערה כזו מופרכת לא מסתבר שיצא ממנו כאשר שמענו כבר מהרבה ת"ח מופלגים הרגילים בלימוד שו"ע הר"ב וכו', ועכ"פ אם נתעקש שהר"ב כתב את הסוגריים הללו, הרי בודאי קשה לסמוך להקל על דברים שיסודם על דברים מופרכים, בדבר חמור כזה, שהוא נגד כל הראשונים והפוסקים הקדמונים, ונגד עצמו של שו"ע הר"ב בס"י רס"א ושל"א. (ועי"ע בקובץ "אור ישראל" מאמר הרב יעקב גרשון ווייס מש"כ בענין הסוגריים)

יח. שגם המהר"ם אלשקר והש"ך כתבו דבריהם רק להחמיר ולא להקל

והאמת שגם המהר"ם אלשקר, והש"ך ביו"ד סי' רס"ו שהעתיקו, לא כתבו דבריהם להקל אלא להחמיר, כמו שמוכת מהשאלה והתשובה שם שאירי בתינוק שנולד אחרי תחילת השקיעה

מדמין, שאנו אומדין וסבורין, ואומדין מאומד לבינו להחמיר, נעשה מעשה להקל אפילו לענין שבת, וגו', עכלה"ק. חזינן דאפילו האמוראים כשהיו מחמירים מאומד דעתם לא היו סומכין על עצמן להקל, וא"כ גם בנידון דידן, מאן יימר דהמהר"ם אלשקר סמך על סברתו להקל, ומכיון שלא פירש בדבריו שום הוראה ברורה להקל, הרי מסתבר שאפשר לסמוך עליו ועל הש"ך רק על מה שפירשו להדיא להחמיר ולא להקל.

היוצא מכל הנ"ל דאין לנו על מי לסמוך להקל בזה במוצשב"ק ויוהכ"פ וקר"ש של ערבית, וכן במילי דרבנן, ואפי' אי הוי "ספיקא דדינא" הרי "ספיקא דאורייתא לחומרא" – הוא "פסק הלכה" ולא "חומרא" בעלמא, ורק יש מחלוקת אי הוי מ"דאורייתא לחומרא" או "מדרבנן לחומרא", אבל ודאי ההלכה הוא כך ש"לחומרא", וכבר כתב ברבינו יונה שעיקר היראה ליזהר מהספיקות,

וכן אמר לנו הגר"ח קניבסקי שליט"א כשדברנו אתו על ענין הנ"ל שבודאי צריך ליזהר כדעת המשנ"ב, ועכ"פ כל זמן שהוא ספיקא צריך ליזהר,

וכן דברנו בענין הנ"ל עם הרה"ג ר' מרדכי גרוס שליט"א ואמר לנו שכבר דיברו אתו בענין זה והסכים

וקודם ציאה"כ, ודן אם אפשר למולו ביום השישי כדעת ר"ת או ביום ראשון משום ספק נולד בשבת, ומסיק למולו ביום ראשון משום נולד ביהשמ"ש דער"ש, ולא כתב שאם נולד אחר ג' רבעי מיל מהתחלת השקיעה, ימול בשבת, ואם כן מנין לנו שסבר להקל כנגד ר"ת והרמב"ן וכל הראשונים והשו"ע דאזלי כוותיה, שמא רק להחמיר – החמיר כשיטת הגאונים, להחשיב לביהשמ"ש מתחילת השקיעה ולמול ביום ראשון, אבל לענין מוצשב"ק וכו' או נולד לאחר ג' רבעי מיל מהתחלת השקיעה שמא סבר ג"כ שצריך להחמיר כר"ת וסייעתו, והגם שממשמעות כל התשובה משמע ששיטת ר"ת דחוי אצלו בשתי ידים במאה עוכלי בעוכלא, אבל זה הרי ברור שער שגילה רז זה שהגאונים חולקים על ר"ת היה המנהג להחמיר כר"ת ושמא לא הורה להקל ולשנות המנהג, ורק אח"כ שנתפרסם חומרתו וסברתו באו מעצמם גם לידי קולא, ועכ"פ לענין חילול שבת ודאי צריך להיות מילתא דברירא שפסק כן לקולא, וא"א להסתמך ע"ז שדחה את סברת ר"ת בשתי ידים, כמו שמצאנו בגמרא (גיטין יט.). שבעיא מיניה ר"ל מר' יוחנן וכו' כתב עליון כתב או אינו כתב, א"ל אינו כתב, א"ל והלא לימדתנו רבינו כתב עליון כתב לענין שבת, א"ל וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, ופירש"י שם (בד"ה וכי) וזלה"ק: וכי מפני שאנו

להדברים הנ"ל שלדברי המשנ"ב בדעת הגר"א צריכים להחמיר כנ"ל.

"עשה מלאכה עד ג' רבעי מיל" וגו'. ודו"ק.

ובודאי אם היה אפשר דרא והיו מפסיקים להדפיס ב"לוחות-השנה" את הזמן הראשון של מוצשב"ק וידפיסו רק הזמן של "ר"ת במעלות" היה בזה תיקון גדול, ומניעת מכשול הרבים בדבר שהוא אסור מדאורייתא, או עכ"פ "ספיקא דאורייתא לחומרא", ובפרט שהב"ח בסי' רס"א כתב שנהגו להקל כר"ת בער"ש, והמג"א בסי' של"א, ושו"ע הר"ב סי' של"א באו"ח כתבו שכך הוא המנהג לעשות מלאכה עד כמעט שעה לאחר השקיעה בער"ש וכ"כ החת"ס (בשו"ת או"ח סי' פ'), יעו"ש שהביא שכך פסק בשם רבו ר' נתן אדלר אף להקל לענין מילה. - ממש כדברי המג"א סי' של"א למול תינוק שנולד עד ביהש"מ דר"ת בער"ש - ביום ו'. ונולד בשב"ק עד ביהש"מ דר"ת - ימול בשב"ק, והמג"א והשו"ע הרב והחת"ס אף העידו על עצמם שפעמים שהם עושים מלאכה אחר השקיעה כמעט שעה או ג' רבעי שעה יעו"ש בדבריהם. ובחת"ס נראה דחסר המילה "אחר השקיעה" ונכתב שם רק "קודם ציאה"כ" אבל מוכח משם שמתכוון להעתיק את דעת המג"א, שזהו המכוון במג"א, וכמו שפי' ביתר הרחבה בשו"ע הרב, וא"כ כנראה היצ"ל "שעה או ג' רבעי שעה אחר תחילת השקיעה, קודם ציאה"כ". וכן מוכח ממ"ש שם בסוף

וא"כ היאך נקל אנחנו במוצשב"ק לעשות מלאכה, ולאכול במוצאי יוהכ"פ בזמן שנהגו הם לעשות מלאכה בערש"ק, ולאכול בו בערב יוהכ"פ, שמוכה מזה שהם החשיבו הזמן הזה לודאי יום, והרי אנו כמוציאים לעזו ה"ו על גדולי הפוסקים הללו, ועל אנשי דורם, שבודאי היה שם לכ"א מאתנו איזה סבא, או רבי, לכ"א מראש השולשלתא קדישא דיליה, שג"כ נהג לעשות מלאכה בער"ש ולאכול בעיוהכ"פ אחר תחילת השקיעה, וא"כ הרי בודאי משום כבודם של הללו ראוי לכה"פ להחמיר במוצשב"ק כר"ת ובער"ש כהגאונים, דאז ממנ"פ חד מינייהו מדינא וחד מינייהו חומרא, וזה שמחמירים יותר, במוצשב"ק וכו', עדיין אין זה הוצאת לעז, אבל כשמקילים במוצשב"ק וכו' הרי"ז זלוזל בכבודם של הקדמונים, כאילו שהם חיללו שבת ויוהכ"פ בער"ש ובעיוהכ"פ, כשעשו מלאכה ואכלו אחר תחילת השקיעה.

יט. שלענין מילה יש מקום להחמיר כהגאונים גם לדעת המג"א

ולענין מילה בזמנינו יש לציין שהביא המג"א בשם רדב"ז דלפי המנהג במדינתו שלא לעשות מלאכה מתחילת השקיעה בער"ש (משום תוספת שבת

ביו"ד סי' רס"ו ומהר"ם אלשקר סי' צ"ו, לחוש שמא כך הוא שיטת הגאונים וכמה מן הראשונים שביהש"מ מתחיל מתחילת השקיעה - לחומרא, וכן לצאת שיטת המרדכי שבין השמשות מתחיל מתחילת השקיעה כל הזמן של ד' (או ה') מילין ולפי מש"כ לעיל (אות י"ב) גם רב ניסים גאון ור' אברהם בן הרמב"ם שהביא המהר"ם אלשקר יתכן דסבירא ליה כוותיה. (ואפשר ג"כ לחשוש לחשש ה"בית דוד" (או"ח סי' קכ"ו) שכתב שיש חשש שמא יטעו ולא יכוונו בין נולד קודם השקיעה הב' לנולד אחר השקיעה הב', ע"כ החמירו לגבי מילה מתחילת השקיעה, הגם שיש לדון בזמננו שכולם מסתכלים בלוחות ובשעונים שלכאן חשש זה רחוק ביותר).

אבל ודאי שאין להקל בתינוק שנולד בערש"ק לאחר השקיעה וצאת הכוכבים ד"שיטת הגאונים", קודם 72 דק' (במעלות) - למולו בשבת ח"ו, מכיוון שתינוק זה היה צריך לשיטת ר"ת, למולו ביום השישי (אם נולד קודם 58 וחצי דק' אחר השקיעה) ואם רוצים להחמיר ולחוש שלשיטת הגאונים הוא לילה או ביהש"מ"ש, צריך לזהר שלא יהא חומרא זו קולא - לחלל שבת החמורה, למול מילה שלא בזמנה בעצם יום השבת קודש לפי שיטת ר"ת שעיקר ההלכה כמותו כמו שנתברר עד כאן, וכבר כתבנו לעיל שגם הש"ך והמהר"ם אלשקר שהם עיקר ויסוד חידוש שיטת

כמ"ש בשו"ע סי' רס"א בשם הרמב"ן ועוד ראשונים, וכן פי' במחצית השקל (שם) יש צד שיחמירו גם לענין מילה מאותו זמן שאין עושין מלאכה, אך כתב שבמדינותינו פעמים שאין מקבלין שבת ועושין מלאכה עד "רבע שעה קודם ציאה"כ של ר"ת" כמ"ש סי' רס"א (ששם מבואר שאינו חובה לקבל תוספת שבת את כל הזמן מתחילת השקיעה רק אם ירצה יכול לעשות כולו תוספת או מקצתו, יעו"ש) א"כ ה"ה לענין מילה יש לסמוך ע"ז למולו בשבת (לתינוק שנולד בשבת קודם רבע שעה לציאה"כ של ר"ת, וה"ה לנולד בערש"ש למולו ביום ו' כמ"ש שם בתחילת דבריו, וזלה"ק: ואם נולד קודם לכן מוהלין ביום ו' דהא אפי' לענין מלאכה דהוי איסור סקילה פסקינן הכי כמש"ל, דהא כל גדולי הפוסקים סוברים כן. וע"כ חלק מלה"ק של המג"א)). וכדבריו כתב גם בשו"ע הרב סי' של"א. והחת"ס, וא"כ כהיום הזה שהמנהג להחמיר בערש"ש כהגאונים יתכן דלפי"ז יש מקום להחמיר גם לענין מילה כהגאונים לדון כביהש"מ מתחילת השקיעה אף לדעת המג"א (הגם שהרדב"ז סבר להלכה דעדיין הוי יום, ורק למעשה לא רצה לסמוך על דעתו בזה משום שכבר היו מקבלים תוספת שבת מבעוד יום, וגם במחצית - השקל העיר על המגן - אברהם בזה, מש"ך יורה דעה סי' קצ"ו, ששם משמע שבשביל תוספת שבת עדיין אינו נחשב ללילה או לספק לילה, יעו"ש) ולצאת בזה גם מ"ש הש"ך

הגאונים לא כתבו בפירוש שבאופן כזה ימול בשבת, ושמא גם הם חששו שלא להקל כנגד שיטת ר"ת וסיעתו, ורק חששו להחמיר כשיטת הגאונים שלא למול ביום השישי, בתינוק שנולד לאחר תחילת השקיעה, אבל לא ביררו דעתם שבנולד אחר ציאה"כ דשיטת הגאונים ימול בשבת.

כ. שלענין מלאכה בער"ש יש מקום להחמיר מזמן היראים

ולענין מלאכה בער"ש יש מקום להחמיר כמ"ש המשנ"ב בשם "המנחת-כהן" מג' רבעי מיל קודם שיש איזה כוכבים דאין אנו בקיאים בין גדולים לבינונים, ועוד יותר הרי כתב המשנ"ב בשם הפוסקים להחמיר ג"כ כהיראים, לכתחילה (ועוד כמה דק' יותר משום תוספת-שבת) וגם לדעת המחבר הרי כל הזמן הזה של מתחילת השקיעה הוא נתון למי שרוצה לקיים בו מצות "תוספת שבת" כמ"ש בס"י רס"א. אבל להקל ע"ה זה במוצש"ב"ק קודם זמן ר"ת לכאורה זה נראה כחוכא ואיטלולא, דבער"ש מחמירים על שיטה יחידאה, ובמוצש"ב"ק מזלזלים בכ"כ הרבה ראשונים ואחרונים ופוסקים עד שאין חוששין לשיטתם אפי' להחמיר.

כא. ראייה מהראשונים לשיטת 72 דק' במעלות

ולסיום נכתוב "ישוב נאה" על אחד

הקושיות בסוגיא חמורה זו, על מה ש"הראשונים רבני צרפת" והם: ר"ת בספר הישר, והמדרכי, והרא"ש (במס' תענית) ותוס' הרא"ש (ברכות ב.), רש"י (בריש ברכות לגבי עלוה"ש), ותוס', ותוס' רי"ד כתבו "ה' מילין", ואילו ר"ת (בפירוש הסוגיא של שבת, דאיירי בא"י כמ"ש הגר"א ועוד), וכל רבני ספרד וא"י והם: הריטב"א, הרשב"א, הר"ן והרמב"ן כתבו ד' מילין, דלכאוו' בגמ' פסחים צד. הוי תיובתא למ"ד "ה' מילין" (ובשנות אליהו פ"א דברכות ד"ה "רשב"ג אומר") כתב מכה קושיא זו דצריך לגרוס בתוס' "ד' מילין" וכ"כ בדרישה בדברי הרא"ש המובא בב"י סי' רס"א, לגרוס ד' מילין) ונראה ליישב דמכיון דלפי "המעלות" בצרפת, מה שבא"י 72 דק' הוא שם בערך 90 דק' א"כ שפיר כתבו רבני צרפת להלכה ולמעשה ה' מילין, (שהוא לפי שיעור 18 דק' למיל 90 דק'), מפני שבמציאות ראו שמסתלק האדמימות והכסף התחתון והעליון ב-90 דק' בערך בימים השונים, משא"כ במדינות ספרד (הגם שבצפון ספרד מסתלק יותר מאוחר מ-72 דק' בימים השונים. אך יתכן שמכיון שלא מתאחר מיל שלם אלא רק כמה דקות ומכיון שלא היו מסתכלים רק בסימנים דהכסף וכוכבים ולא בשיעור המילין או בשעונים, א"כ זה לא היה נפק"מ, ולא היו צריכים לכתוב על כך בפירוש ודו"ק). ובארץ ישראל שבמציאות מסתלק האדמימות וכו' בימים השונים בד' מילין, דהיינו 72 דק', ע"כ

כתבו הזמן כמ"ש בגמ' להלכה ולמעשה
בד' מילין.

ואם תירוץ זה נכון הרי זה גם ראייה ברורה שצריך להסתכל לפי המציאות והמעלות (כמו ששמע מדברי הרב בעל התניא בסידור, ומדברי הגר"א בסי"א בשו"ע אורח חיים. וכמו ששמע מתוס' שבת לה. שהזמן של סילוק האדמימות והכסף קובע יותר מהזמן של הילוך ד' מילין, שהקשה בתוס' – ונחזי אנן שילך אדם בינוני מתחילת השקיעה ד' מילין, ותירץ דמספקא לן מאי אדם בינוני, על כן הסיק שהסימן של הכסף הוא המובהק ביותר. וכן הא דרבא הוי דאוי למערב (שבת לה.) לראות אם יש אדמימות שיוכל עוד לעשות מלאכה כרב יוסף כמו שכתב הרשב"א, הרי ודאי אף בימים שהאריך האדמימות יותר מ-60 דק' היה עושה מלאכה (שהרי לא הסתכל על סימן אחר) אע"פ שכבר עבר הזמן על פי חשבון המילין,

וגם יתכן דע"כ נתן השו"ע בסי"א רס"א את הזמן של ג' מילין ורביע שמותר לעשות מלאכה בער"ש, מפני שאין שום פעם שמקדים בא"י קודם 58 וחצי דקות משקיעת המישור, משא"כ במוצש"ב"ק מכיון שיש פעמים שמאריך יותר מד' מילין בא"י ע"כ נתן את הסימן של ג' כוכבים קטנים (במערב) שבאמת שבימים שההכספה מאחרת גם הכוכבים הקטנים מאחרים לצאת,

וצריך באמת לחכות יותר מד' מילין, ומסתבר שכשלא היו שעונים מדויקים נפוצים היו מסתכלים רק על הסימנים דהכסף וכוכבים, וא"כ נהגו באמת לחכות עד סוף הזמן דהכסף אלא שאולי לא ידעו שהוא אחר הזמן של ד' מילין מפני חוסר השעונים המדויקים שיש בזמנינו.

וכן הסברא נותנת שזמני יום ולילה תלויים באור וחושך כמו שכתוב (בראשית א' ה') "ויקרא וכו' לאור יום ולחשך קרא לילה", וגם שבסוגיא דשבת דאיירי להדיא לגבי זמני יום ולילה ובין השמשות הביא הסימנים ד"הכסף" ו"כוכבים" מה שאין כן הסימן של "ד' מילין" לא נכתב רק בסוגיא דפסחים (ע"ד). דלא איירי לענין שבת וכו', ועכצ"ל דאיירי רק בימים השונים בארץ ישראל, וכדמשמע שהגמ' שם (פסחים ע"ג:) איירי בימי ניסן בארץ-ישראל, דהרי איירי לגבי דרך רחוקה לענין הקרבת הפסח בירושלים. וכ"כ שם ברש"י להדיא בד"ה כמה מהלך אדם, וזלה"ק: אדם בינוני וביום בינוני דתקופת ניסן ותשרי שהימים והלילות שוין, עכלה"ק. וע"ז קאמר בהמשך הגמ' שם מעלוה"ש עד הנה"ח חמישה מילין, ומשקיעה"ח עד ציאה"כ חמישה מילין. ואח"כ באותו הלשון הביא ברייתא דר' יהודה כמה מהלך אדם בינוני ביום וכו' משקיעה"ח עד ציאה"כ ד' מילין, (ואותו הכרח שהיה לרש"י לפרש שלגבי היום מנה"ח עד שקיעה"ח איירי רק מזמן

שונים אין חוצים את החי ואת המת. כ"ש שאנו יכולים לומר כן כלפי מאחז"ל בפסחים ש"משקיעה"ח עד ציאה"כ הוא ד' מילין" שהוא רק בימים השונים, וכמ"ש רש"י שם, ודו"ק. דהיינו שבמקום או בזמן שלפי הישוב 72 דק' במעלות מאריך יותר או פחות מ"ד' מילין" הרי זה הזמן הנכון, כמו שאנו רואים שלמעשה נקטו הראשונים בצרפת הזמן של "ה' מילין" שהוא כד' מילין בארץ ישראל לפי המעלות והמציאות, ולא משום שפסקו כמאן דאמר ה' מילין בגמרא, דהרי איתותב, וא"כ ברור שזהו הזמן הנכון "72 דקות במעלות", ויעוי"ע בספר "אור מאיר" שהביא הרבה ראיות לשיטה זו.

כב. סוף דבר

הנה מפורש יוצא שלשיטת ר"ת וסיעתו בין הגמ' (פסחים ב.) "דקיי"ל דעד ציה"כ יממא הוא" נשאר להלכה, בין הגמ' (פסחים צד.) "דמהשקיעה עד צאת הכוכבים ד' מילין" נשאר להלכה, וכן הגמ' בשבת (לד: לה.) הוא כפשוטו, עד שמסתלק כל האדמימות מהמערב כדמשמע פשטות הפשט בגמ', וכפי שתואם עם המציאות שער ד' מילין הוא גמר סילוק האדמימות עם הלובן שזהו בהכסף העליון המבואר בגמ', משא"כ לשיטת המרדכי צ"ל דהגמ' בשבת (לד: לה.) אינה להלכה. ולשיטת הגאונים צ"ל דהגמ' בפסחים צד. שמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים הוא ד' מילין אינה

מסוים בשנה בימים השונים משום דבכל יום משתנה השעות, כמו"כ לגבי מעלוה"ש עד הנה"ח ומשקיעה"ח עד ציאה"כ מכיון שמשתנה כל יום, ע"כ מוכרחים לומר שמדברים רק ביום אחד בשנה בימים השונים, וכמו שלגבי היום פירש"י דהוא דווקא בימים השונים בניסן ותשרי, כמו"כ הוא גם לגבי מעלוה"ש עד הנה"ח, ומשקיעה"ח עד ציאה"כ). א"כ מוכח להדיא מרש"י דכל הגמרא איירי רק בימים השונים בימי ניסן ותשרי בא"י, אבל בימים שאינם שונים הוא תלוי בזמן דהכסף וכוכבים כדאיתא בשבת לד: לה., וכ"כ להדיא בביאור הגר"א או"ח סי' רס"א, עיי"ש. ודוגמא לזה מצינו בתורה (שמות כ"א, לה) דכתוב ומכרו את השור החי וחצו את כספו וגם את המת יחצון, עיי"ש ברש"י שהביא המשנה והגמ' (ב"ק ל"ד.) שאיירי בשונים, בשור שזה מאתים שנגח לשווה מאתים, ומן השוין אתה למד לשאינן שוין. וא"כ הזינן דמקרא מלא דבר הכתוב, והוא רק דוגמא - דאיירי לגבי שוין, ולמדין לשאינן שוין דאז לא אמרינן שחוצים את החי ואת המת, דא"כ נמצא פעמים שהמזיק משתכר הרבה או הניזק נופל הרבה, כמו"כ כאן אע"פ שאמרו חז"ל בפסחים "ד' מילין" הוא רק בימים השונים. אבל בזמן אחר סברא הוא דעיקר הקובע הוא הסימנים דהכסף וכוכבים כמו דאיתא בשבת לד: לה., ואם אנו יכולים לומר נגד מקרא מלא שסברא הוא שבשאינן

הרי לפי שיטת ר"ת לא נדחה שום גמרא מההלכה, ולפי האחרים הרי ממה נפשך צריך לדחות אחד מן הגמרות,

א"כ נתברר שזהו השיטה היותר מסתברת מצד המציאות, ומצד הסברא, ומצד זה שכך פסקו רוב הראשונים וכל גדולי הפוסקים הקדמונים, חוץ ממה שכבר הוכחנו שאין ברור כלל שהגאונים אמרו שיטה זו והוא נתון בפלוגתא בין הרשב"א ותוס' הרא"ש והארחות חיים לבין המהר"ם אלשקר, וגם על המהר"ם אלשקר חלקו כבר בדורו, הרדב"ז והמהרי"ף (הביאו החיד"א בברכי יוסף באו"ח סי' רס"א) וסברו שאין ראיות מכל תשו' הגאונים שהביא, שהגאונים חולקים על ר"ת, וגם יש לנו לכה"פ גאון אחד, שהוא "רב סעדיה גאון" שכתב ברור כדעת ר"ת, באופן שא"א לדחותו בשום פנים (עי' לעיל אות יז), ועוד עדותן של ראשונים על הגאונים בכללות, ועל רב האי גאון שסבר כר"ת, וא"כ אפי' אם נמצא שיש בזה פלוגתא בין הגאונים, הרי הכריעו הראשונים רובם ככולם, או כולם ממש, שהם בתראי, כדעת אלו הגאונים שסוברים כר"ת, ומה נאמר אנן אבתריהו, וגם המשנה ברורה בדעת הגר"א סובר שאם רואים במציאות שהאדמימות נמשכת, אזי נמשך הזמן של היום, וגם על מ"ש בסידור הר"ב בסוגריים, כבר הוכחנו (לעיל אות י"ז) שהוא שטר "פרוע במיגו דמזויף" ושמתחילת דבריו

להלכה, כמו שכתב הגר"א, או שרבי יהודה חזר בו כמו שכתב המהר"ם אלשקר, וגם הגמ' בשבת (לד: לה.) צריך לדחוק שאירי למזרח למסקנא, כדמשמע במהר"ם לובלין בעצמו שנדחק לפרש כן שבאמת מקום סילוק האדמימות והכסיף התחתון והעליון הוא במזרח אלא שאם יש איזה סיבה שאין רואים האדמימות במזרח מחמת עננים וכדומה על כן אמר לו רבא שיסתכל למערב אם יש שם אדמימות גדולה שמאדים המזרח, שהוא קצת קשה דהרי אביי הוי דאוי למזרח, מסתבר דהיה לו מה לראות, ואעפ"כ גער בו רבא ואמר לו מי סברת וגו', ולא משמע שהיה איזה סיבה צדדית - שבדיוק היה מוסתר המזרח, אלא שאביי היה סובר שזהו המקום הנכון להסתכל מצד ההלכה, שזה תואם עם שיטת הגאונים, ואמר לו רבא שהמקום הנכון להסתכל מצד ההלכה הוא למערב, ששם צריך להסתלק האדמימות לגמרי והכסיף התחתון והעליון שהוא תואם עם שיטת ר"ת. או שצריך לדחוק ולפרש "לשיטת הגאונים" דמסתכלים למערב רק באדמימות החזקה, שיש רק דקה וחצי אחר תחילת השקיעה ולא על כל האדמימות הנמשכת עד שישיים דקות וא"כ מובן מאוד מדוע הכרעת רוב הפוסקים כר"ת, משום שעל זה נאמר "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו" (תהילים י"ט י) וכמו ששמענו פעם לפרש, שאם רוצים לדעת אם זה אמת, אזי בודקים אם צדקו יחדיו, וכאן

כר"ת וסיעתו, ושיטת הגאונים אפשר לנקוט לחומרא (לחוש שמא כך הוא שיטת חלק מהגאונים או חלק מהראשונים) אבל לא לקולא, כמו שהש"ך ביורה דעה סימן רס"ו והמהר"ם אלשקר בעצמם שהם אבי אבות שיטת הגאונים פסקו הלכה כמותם רק לחומרא ולא לקולא.

ונקוה שישמעו כל ישראל ויחזרו כולם שלא לעשות ל"ט מלאכות בשבת ויו"ט, ויזהרו להתענות ביוהכ"פ עד לזמן ר"ת, "72 דק' במעלות" (שלא להכנס לחשש איסור סקילה וזרת ח"ו), והמוסיף יוסיף כמ"ש בפוסקים עוד איזה דק' בשביל "תוספת שב"ק" עד שיהיו כוכבים קטנים רצופים, וכמ"ש בב"י על הטור (סי' רצ"ג), וכלשון השו"ע (סי' רצ"ג סעיף ב') "עד שיצא הספק מלבנו" ויקוים בנו מאמר חז"ל (שבת קיח:) אמר ר' יוחנן משום רשב"י אלמלי משמרינן ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין, אמן.

(שקודם הסוגריים) אין שום ראייה שהוא מחמיר על שיטת הגאונים וכ"ש שלא להקל ח"ו, וגם בשער הכולל (פט"ז אות ג, מתלמיד "הצמח-צדק") שכבר הביא את הר"ב בסידור כמו שהוא, כתב רק להחמיר כהגאונים, ולא להקל, וגם לא מצאנו אחד מן הגאונים או הראשונים שהביא מההר"ם אלשקר שאומר שיטה זו בצורה ברורה, שאין לה שום דחיה, שג' רבעי מיל אחר שקיעת עגולת השמש הוא לילה או צאה"כ, שנוכל לומר "כזה ראה וקדש" לפסוק כשיטה זו, או לישב המנהג, אפילו בדוחק, שנוכל לומר, כמוהו אנו פוסקים, ועליו אנו נסמכים ונשענים, משא"כ שיטת ר"ת והרמב"ן, והרא"ש, והרשב"א, והריטב"א, והר"ן, ועוד, נאמר בפירוש ובאורך נפלא בלא שום פקפוק, באופן שאי אפשר לערער ולהרהר אחריהם, וגם החוש בסילוק האדמימות והכסף, בצד המערב, מעיד כמותם, וגם הכוכבים באופק המערבי, לא נראים קודם סוף הזמן של ד' מילין, והם הבינונים, ואחריהם יוצאים עוד בינונים וקטנים, א"כ פשוט שעיקר ההלכה

תשובת הגאונים

רב שרירא גאון ורב האי גאון

המקורית

תשובת הגאונים המקורית, היא מקור "שיטת הגאונים" בדין בין השמשות ולילה, וקטעים ממנה נדפסו לראשונה בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' צ"ו) בד"ה עוד כתבו רב שרירא גאון ורבינו האי גאון בתשובה אחרת.

תשובה זו נתגלתה בשלמותה בגניזה הקהירית, ונמצאת כיום בספריית קעמבריג' שבאנגליה, (מספרה T.S. G2 103), נדפסה לראשונה בספר גנזי קדם (חלק ה' סי' ו').

[צירפנו כאן גם את העתקת המהר"ם אלשקר, עם השוואה לתשובה המקורית]

וזה לשונם הקדוש:

ושאלתם

לפרש לכם הא דתנו רבנן [שבת ל"ד:] בין השמשות מן היום ומן הלילה עד סוף פירקא, כך פירושא, יש בו מן היום ויש בו מן הלילה, וכיון שאין ידוע אי זו עונה ממנה היא מן היום, ואי זו עונה היא מן הלילה, נמצא ספק כולו מן היום וספק כולו מן הלילה, ומטילין אותו לחומר לשני הימים, מקום שיש חומר כשחושבין אותו מן היום היוצא חושבין אותו מן היוצא, ומקום שיש חומר כשחושבין אותו מן [הבא, חושבין אותו מן] הבא, זה הוא משפט בין השמשות,

ואי זה הוא בין השמשות שאמרו בו כאן שלש חלוקות, אחת מהן דברי רבי יהודה משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות, הכסיף העליון והשוה לתחתון זה הוא לילה, תלת מילי קאמר רבי יהודה, משתשקע החמה כל זמן שפני מערב מאדימין, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון, ופירושו שנשתנה האור בארץ ובקרוב לה והכסיף, ועדאין האור בשמים לא נשתנה ולא הכסיף, ואף על פי שאין המערב אדמדם¹, ושלישי הכסיף העליון והשוה

¹ עיין רש"י (ויקרא י"ג מ"ט) שפ"י אדמדם אדום שבאדומים, אך באבן עזרא (שם) הביא ב' שיטות בזה שיש אומרים שהוא מורה על היסרון דהיינו אדמימות חלשה, ולכאוי יש להביא ראיה שאדום הוא כצבע העדשים ממה שכתוב בתורה מן האדום האדום הזה (בראשית כ"ה ל') [וצבע העדשים הוא קרוב למה שנקרא "כתום" בימינו], וא"כ גם לפי רש"י מה שיותר אדום מצבע העדשים כבר יכול ליקרות אדום שבאדומים, ודו"ק. וגם בגמ' כתוב כז"מ

לתחתון, שאף כלפי הרקיע נשתנה האור והכסיף לחשוד, וכשנשתנו התחתון והעליון שניהם, הרי ביאר ר' יהודה כי הוא לילה, ומשתשקע החמה כל זמן שהמערב מאדים קאמר ביה איזה הוא בין השמשות, הא כשנסתלק אדמדומית לילה, וקאמר אם הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות, ואותו העת נסתלקה אדמדומית, וזה הוא שאמרנו האדי גופא קשיא, אמרת איזה הוא בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין, הא הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון זה הוא לילה, והדר תאני הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות.

ונאמרו בה משום רבי יהודה שני טעמים, ראבא אמר שתי מעלות נתן רבי יהודה, אחת לבין השמשות, ואחת ללילה, והכי קאמר, תחילת בין השמשות משתשקע החמה ומאריך והולך כל זמן שפני מערב מאדימין וגם כשתסור אדמדומותן ויכסיף התחתון כל זמן שלא הכסיף העליון, וכשיכסיף העליון מתחיל הלילה, וזו היא שאמרנו אמר ראבא אמר רב יהודה אמר שמואל כרוך ותני איזהו בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין והכסיף התחתון ולא הכסיף העליון נמי בין השמשות, ומשהכסיף העליון והשוה לתחתון זה הוא לילה.

ורב יוסף אמר כי שלש מעלות נתן ר' יהודה, אחת לסוף היום, ואחת לבין השמשות, ואחת לתחילת הלילה, והכי קאמר, אל תחשוב כי משתשקע החמה ולא תראה, מאותו מקום שלם היום, אילא כל זמן שאדמדומותה נראית על פני מערב יום הוא, אבל משתסור אדמדומותה, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון זה הוא בין השמשות, המטילין אותו לחומר, עד שיכסיף העליון וישוה לתחתון, ומשיכסיף אף

העתקת המהר"ם אלאשקר

_____ חלוקת

רבה ורב יוסף משתשקע החמה
ולא תראה אפילו על ראשי

המשך תשובת הגאונים המקורית

העליון זה הוא לילה, נמצאת חלוקת

ראבא ורב יוסף משתשקע החמה
ולא תראה אפילו על ראשי

שפה"מ מאדימין ולא כתב אדמדומין, ועוד שהרי בהמשך דבריהם כתוב עוד ב' פעמים המערב מאדימין ולא כתוב אדמדומין וכן עוד ב' פעמים המערב מאדים ולא כתוב המערב אדמדום, א"כ עכצ"ל דלאו דוקא, ויתכן שזה היה שיגרא דלישנא של הלשון הקודש המדוברת בימי הגאונים. ועיין עוד בפתחי תשובה יו"ד סי' קפ"ה ס"ק ב' שהביא תשובה מהחת"ס יו"ד סי' קמ"ט וזלה"ק: באשת חבר וכו' כמראה אדמדום ושאלה לחכם וטיהר וגו' עכ"ל משמע ג"כ שהוא אדמימות חלשה שהרי טיהר וכן משמע בתשו' חת"ס יו"ד סי' רנ"ו עיי"ש. ועכ"פ חזינן שכן הוא לשון בני אדם שקוראים לאדמימות חלשה אדמדום.

לעשות את השבת לדרתם ברית עולם

דקלים
כל זמן שפני מזרח _____
מאדימין עד שיכסיף התחתון לרב
יוסף מן היום, ולרבה בין השמשות,
ונתנו שיעור לעונות הללו ממהלך
אדם _____ ואזרו לטעמייהו
דאיתמר שיעור בין השמשות _____
רבה אמר _____
שלשה חלקי מיל _____
_____ ורב יוסף אמר _____
_____ שני חלקים _____
_____ נמצא
בין זה לזה אחד מי"ב במיל
והמיל _____
אלפים אמה, נמצא בין רבה
לרב יוסף שיעור מהלך קס"ז אמה
והוא משתשקע החמה כל זמן
שפני מזרח מאדימין

דקלים
כל זמן שפני מזרח שהוא המערב
מאדימין עד שיכסיף התחתון לרב
יוסף מן היום, לראבה מבין השמשות,
ונתנו שיעור לעונות הללו ממהלך
אדם, דאמרינן ואזרו לטעמייהו
דאיתמר שיעור בין השמשות בכמה,
ראבה אמר רב יהודה אמר שמואל
שלשה חלקי מיל, ופירשנוהו שלשה
חלקים מארבע, רב יוסף אמר רב
יהודה אמר שמואל שני חלקי מיל,
ופירשנוהו שנים משלשה, נמצא
בין זה לזה אחד משנים עשר במיל,
והמיל האמור בדברי חכמים שיעורו
אלפים אמה, נמצא בין ראבה
לרב יוסף שיעור מהלך קס"ז אמה,
והוא משתשקע החמה כל זמן
שהמערב מאדים, ורב יוסף

המשך תשובת הגאונים המקורית

קא מסתייעא דר' יהודה קא יאהיב שיעורא ליום אחר שקיעת החמה, מדקאמרינן
בלא פלוגתא, אמר רב יהודה אמר שמואל כוכב אחד יום, שנים בין השמשות,
שלשה לילה, ותניא נמי הכי ואמר רבי יוסי בר ר' אבון ובאותן

המשך העתקת המהר"ם אלאשקר

ומיהו
לענין שבת רבה קא מחמיר והא
מילתא איסורא דאורייתא הוא.

המשך תשובת הגאונים המקורית

כוכבים שאין נראין ביום, אילא מיהו
לענין שבת ראבה קא מחמר, והא
מילתא איסורא דאורייתא היא,
וחילופא בחלתא _____

המשך תשובת הגאונים המקורית

ופרשינן בתר הכין כי פני המזרח מאדימין דאמרינן הוא המערב, והן הפנים המאדימין את המזרח וסימניך כוותא, אלה דברי ר' יהודה, והוא אחת משלש חלוקות שהזכרנו בבין השמשות. חלוקה שנית דברי רבי נחמיה שאמר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל, בינו ובין דר' יהודה אליבא דרב יוסף כדי מהלך של"ג אמה ושליש, שזה אמר חצי מיל, שהן אלף, וזה אמר שני חלקי מיל, שהן אלף של"ג [אמה] ושליש, ואליבא דראבה דאמר שלשה חלקי מיל שהן אלף ות"ק, ובין רבי נחמיה ת"ק, ואף בינו ובין דר' יוסף חלוקה אחרת, כי בין השמשות דרב יוסף מאחר שתסולק אדמימות פני מזרח, ורב נחמיה הוא אומר משתשקע החמה, ומכל פנים אין הלכה כר' נחמיה.

ואמרינן אמר רב יהודה אמר שמואל בין השמשות דר' נחמיה כהנים טובלין בו, ופירוש דבר זה, כי בין השמשות דרבי נחמיה קם ודאי שאין הכהנים טובלין אלא ביום, דתנן [יומא ו']. כל חיבי טבילות טבילתן ביום, והכתוב אומר [דברים – כ"ג – י"ב] והיה לפנות ערב ירחץ במים וכבוא השמש יבוא אל תוך המחנה, וכתוב [ויקרא – כ"ב – ז'] ובא השמש וטהר, וקיימא לן טהר יומא ואידכ, והיא ביאת אורו, כדמפרש מימתי קוריין בגמארא

ומיבעיא לן האי דקאמר שמואל בין השמשות דר' נחמיה ימאמא הוא והכהנים טובלין בו, למאן אילימא לר' יהודה הרי מצינו דמישך שייך בין השמשות דר' נחמיה בבין השמשות דר' יהודה, ויש מכלל זה בזה, בין אליבא דראבה ובין אליבא דרב יוסף, דאפילו לרב יוסף דאמר מאחר שקיעת החמה בכדי הילוך קס"ז אמה מתחיל בין השמשות הרי יוצא בין השמשות דר' נחמיה ועדאן בין השמשות לר' יהודה, וכיון דספיקא הוא אליבא דר' יהודה אין הכהנים טובלין בו, ואילא הכי קאמר שמואל בין השמשות שהכהנים טובלין דר' יהודה, אליבא דר' יוסי פשיטא דר' יוסי קאמר בין השמשות כהרף עין הוא סוף היום והוא תחילת הלילה ואין לעמוד עליו, ומדבריו של ר' יוסי נודע כי התחתון מכסיף ועדאין אינו לילה ומן היום הושבו,

ופרשנו דהכי קא משמע לן שמואל דלא תימא בין השמשות דר' יוסי מישך שייך בדר' יהודה כידשיך דר' יהודה בדר' נחמיה אילא שאלים בין השמשות דר' יהודה ומתחיל בין השמשות דר' יוסי והתם תניא [ברכות ב':] ר' מאיר אומר משעה שהכהנים טובלים לאכול בתרומתן, אמר לו ר' יהודה והלא מבעוד יום הן טובלין ואמרינן עלה שפיר קאמר ליה ר' יהודה, ר' יהודה הוא דקא טאעי, איהו סבר ר' מאיר בין השמשות כואתי דידי סבירא ליה ואמר ליה ר' מאיר אנא בין השמשות כר' יוסי סבירא לי ובין השמשות דידך לגבי דידי ימאמא הוא, ודומיהו

המשך העתקת המהר"ם אלאשקר

____ דאמר רבה

בר בר חנה אמר ר' יוחנן

הלכה כר' יהודה

לענין שבת לחומרא כי משתשקע

החמה בדילין ממלאכות וכל בין

השמשות מטילין אותו לחומרו

לשני ימים, שאם

נולד בן בסוף ערב שבת מטילין

אותו לחומרו שהוא שבת, ואין

נימול בערב שבת, ומטילין אותו

לחומרו שהוא בערב שבת, ואין

שבת שמיני

המשך תשובת הגאונים המקורית

אית בנדה (נג.) בבא סימן, אמר ר' אבה

בר בר חנה אמר ר' יוחנן הלכה כר'

יהודה לענין שבת, הלכה כרבי יוסי

לעניין תרומה, הלכה כרבי יהודה

לענין שבת לחומרא כי משתשקע

החמה בדילין מן המלאכות וכל בין

השמשות מטילין אותו לחומרו

לשני ימים, שאם

נולד בן בסוף ערב שבת מטילין

אותו לחומרו שהוא בשבת, ואין

נימול בערב שבת, ומטילין אותו

לחומרו שהוא בערב שבת, ואין

שבת שמיני

המשך תשובת הגאונים המקורית

ודאמרנן אמר רב הונא בריה דרב יהושע לענין טומאה, כדתנן ראה שני ימים בין השמשות ספק לקרבן, יום אחד בין השמשות ספק לטומאה, הא מתניתין בזב היא שנויה, עיקר הדבר כי זב שראה שלש ראיות כהלכתן זב גמור ומביא קרבן, ושראה שתי ראיות מטמא משכב ומושב וצריך ביאת מים חיים ופטור מן הקרבן, ואם אחת ראה הרי הוא כבעל קרי, ואם ראה אחת היום ושתיים למחר או שתיים היום ואחת למחר הרי זה זב גמור, ואם ראה אחת בין השמשות הרי היא השובה כשתים,

ודבר זה מפורש במשנה שלתוספת [תוספתא זבים - א' - ד'] מודה ר' יוסי אם ראה אחת בין השמשות אף על פי שאין בה כדי טבילה וסיפוג יד בידו שתי ראיות מפני ששני ימים חולקין אותה, ועל פי זאת שנינו ראה אחת היום ואחת בין השמשות, או אחת בין השמשות ואחת למחר אם יודע שמקצת ראייה מהיום ומקצתה למחר ודאי לטומאה ולקרבן, משום דהוה שתיים היום ואחת למחר, או אחת היום ושתיים למחר, ספק שמקצת ראייה מהיום ומקצתה למחר, ודאי לטומאה וספק לקרבן, ראה שני ימים בין השמשות, הרי הן ספק ארבע ימים, ודאמרין הלכה כרבי יוסי לענין תרומה, אסיקנן דלא אכלי כהנים תרומה עד דשאלים בין השמשות דרבי יוסי,

✽ לעשות את השבת לדרתם ברית עולם ✽

אמר ר' אסי בר ר' זבידא העושה מלאכה שני בין השמשות חייב הטאת ממה נפשך, פירוש כגון שעשה בין השמשות בין ערב שבת לשבת, ועשה עוד בין השמשות בין שבת למוצאי שבת, מה נפשך או תחילתו דהאי חול תחילתו דאידך שבת, והא מילתא עיקרה פלוגתא דתנאי, דתנן במסכתא דכריתות [י"ט:]: שבת ויום הכפורים עשה מלאכה בין השמשות ואין ידוע באיזה מהן עשה, ר' אליעזר מחייב הטאת, ור' יהושע פוטר, אמר ר' יוסי לא נחלקו על העושה מלאכה בין השמשות שהוא פטור, ש[א]ני אומר מקצת מלאכה עושה היום ומקצתה למחר, ואמרינן עלה תניא אמר ר' יוסי ש[א]ני אומר הגבהה היתה מבעוד יום והנחה למחר, והא שמעתא ביארה אין עושה בין השמשות. אמר להו ראבא לשמאעיה אתו דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדאיכא שמשא על ריש דיקלי אדליקו שרגא, כדי שיעשו משמרת, ביומא דעיבא במאתא איכא תרנגולי, כי התרנגולין באין לקיניהן בין השמשות, בדברא והיא השדה ליחזי אורבי, כי העורבים שבין לקיניהן עם השיכה, או אדאנא, והוא ירק שמצוי הרבה בבבל, וקוראין אותו..

עכ"ל רב שרירא גאון ורב האי גאון בנו.

הערה לתמונות המתחילות בעמוד הבא:

התמונות הינם להמחשה בלבד. התמונות בפיתוח פוטו יוצאות הרבה יותר ברורות ואיכותיות, אך בדפוס קשה להדפיסם באיכות גבוהה.

ניתן להשיג את התמונות, או את כל הקונטרס, במייל:

A9924488A@GMAIL.COM

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

תמונות לצד מזרח כמבואר בגמ' שבת ל"ה. "דאביי
הוי דאוי למזרח" ורבא אמר לו "מי סברת וגו'"

השקיעה (מישור)
באותו יום היתה
ב-16:51.

אפשר לשים לב
בתמונות איך
שקרוב להר,
הצבע "כהול-
תכלת" וזהו לפי
ההו"א של אביי
בגמ' שבת לה.
"הכסיף
התחתון" ויותר
גבוה עדיין
צהוב-אדום
דהינו שעדיין לא
הכסיף העליון.

המשך תמונות ממזרח

בתמונה של
17:09, עדיין
נראה קצת צהוב
(נוטה לאדום)
למעלה,

ובתמונה של
17:15 כבר לא
רואים שום
מראה צהוב או
נוטה לאדום,
ולכאורה זהו
הכסיף העליון.

יש המתרצים בכך את שיטת הגאונים שגם למסקנא נשאר שצריך להסתכל כל זמן שפני מזרח ממש מאדימין וכפי' המהר"ם לובלין (שנת לה.) והגם שזה נמשך בערך כ-18 דק' ויותר מהשקיעה, יש לקחת

בהשבון שעפ"י המעלות באותו יום מאריך יותר, וע"כ בימים השוים זה לוקח רק 17 או 18 דק' שתואם עם שיטת הגר"א והרב בשיעור ג' רבעי מיל.

כבר כתבנו בפנים הקונטרס שלמסקנת הגמ' שרבא אמר לאביי מי סברת פני מזרח ממש וגו', יוצא שצריך להסתכל למערב ממש כפי' כל הראשונים והאחרונים, דאביי דהוי דאוי למזרח סבר בתחילה כשיטת הגאונים ואמר לו רבא להסתכל למערב כשיטת ר"ת וסיעתו, שבמערב מסתלק האדמימות עם הלובן בזמן של ד' מילין, ומשמע בגמ' דקיבל ממנו והודה לו והלכתא כרבא, וכ"ה בתשובות הגאונים המקורית בעצמם וכ"כ המשנ"ב בדעת הגר"א וכן מוכח בהגר"א עצמו, (חזן מהמהר"ם לובלין שפי' שגם למסקנא, כוונת הגמ' למערב כז"מ שהוא מאדים את המזרח).

בשביל להבין מדוע אחר השקיעה (לפעמים) האדמימות חלשה, ויותר דומה לצהוב ורק אח"כ מתחזק יותר נעתיק כאן את לשון התוס' רי"ד (שבת לה. ד"ה איזהו):

וזלה"ק: שאף על פי ששקעה החמה ונעלמה מן העין עדיין אורה שולט בעולם שעדיין לא נעלמה מכל העולם כולו וכו' שכל זמן שאורה שולט אין פני המערב מאדימין אבל כששוקעת לגמרי והולכת תחת הארץ מסתלק אורה מן העולם ואז מתחילין פני המערב להאדים מכה זהרירותה, שכל זמן שאורה בעולם האור מכסה האדמימות ולא תמצא, כמו שלא תמצא ביום, ומשכלה אורה מן העולם אז ימצא אותו האודם וכו' עד שתתכסה תחת הארץ לגמרי, ומתחילת שקיעתה שתיעלם מן העין ועד שתגמר שקיעתה להתכסות תחת הארץ הוא שיעור המישה מילין וכו'. (ד' מילין). ומאי דאמר התם משקיעה"ח עד ציאה"כ ה' מילין מתפרש בתחילת שקיעתה, שהיא מתחילה להיעלם מן העין, ומאי דאמרינן הכא משתשקע החמה מתפרש משתגמור שקיעתה, שמתחלת ליכנס תחת הארץ, שהעולם עשוי כמו כדור עגול שאינו שלם ומי שדר באמצע הכדור שהוא גבוה אע"פ שנעלמה החמה מעיניו לא יעלם אורה מן הכדור עד שתהלך כל שיפועו של כדור ותכנס תחתיו ומפני זה מושך אורה אחר שנעלמה מן העין הרבה כשיעור המישה מילין, וכדברי מצאתי שתירץ גם ר"ת בספר הישר, אלא שהוא תירץ כפי חכמי ישראל שאומרים כי החמה הולכת בלילה אחר הכיפה למעלה מן הרקיע, ואני תירצתי כפי חכמי אומות העולם שאומרים שהחמה מהלכת בלילה תחת הארץ והוא העיקר כדאמרינן התם בפרק מי שהיה (פסחים צד:) עכלה"ק.

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

תמונות לצד מערב (בעיר "בית שמש")

תמונות שצולמו ביום י"ז כסלו תשע"א

השקיעה באותו יום (כאילו בית שמש היתה מישור) 16:37

10 דק' קודם השקיעה

12 דק' קודם השקיעה

8 דק' קודם השקיעה

9 דק' קודם השקיעה

6 דק' קודם השקיעה

7 דק' קודם השקיעה

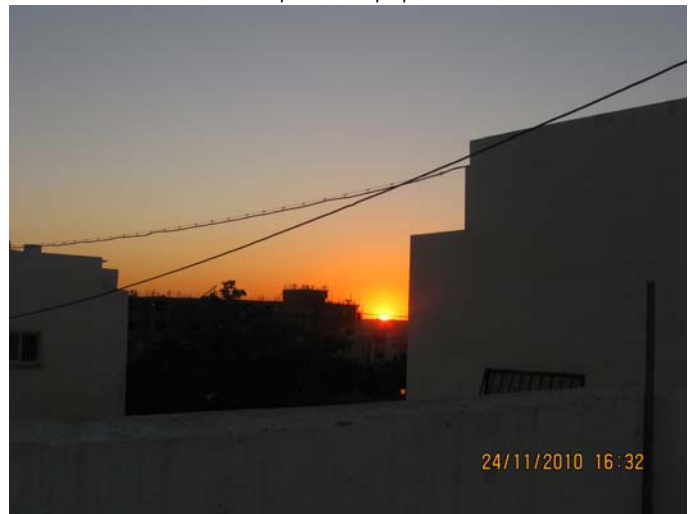

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

4 דק' קודם השקיעה

5 דק' קודם השקיעה

2 דק' קודם השקיעה מישור - דקת השקיעה הנראית

3 דק' קודם השקיעה

דקת השקיעה מישור

1 דק' קודם השקיעה מישור

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

2 דקות לאחר השקיעה מישור

1 דקה לאחר השקיעה מישור

4 דקות לאחר השקיעה

3 דקות לאחר השקיעה

6 דקות לאחר השקיעה

5 דקות לאחר השקיעה

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

8 דקות לאחר השקיעה

7 דקות לאחר השקיעה

10 דקות לאחר השקיעה

9 דקות לאחר השקיעה

12 דקות לאחר השקיעה

11 דקות לאחר השקיעה

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

16 דקות לאחר השקיעה

15 דקות לאחר השקיעה

20 דקות לאחר השקיעה

19 דקות לאחר השקיעה

25 דקות לאחר השקיעה

24 דקות לאחר השקיעה

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

27 דקות לאחר השקיעה

26 דקות לאחר השקיעה

29 דקות לאחר השקיעה

28 דקות לאחר השקיעה

31 דקות לאחר השקיעה

30 דקות לאחר השקיעה

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

33 דקות לאחר השקיעה

32 דקות לאחר השקיעה

35 דקות לאחר השקיעה

34 דקות לאחר השקיעה

38 דקות לאחר השקיעה

37 דקות לאחר השקיעה

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

40 דקות לאחר השקיעה

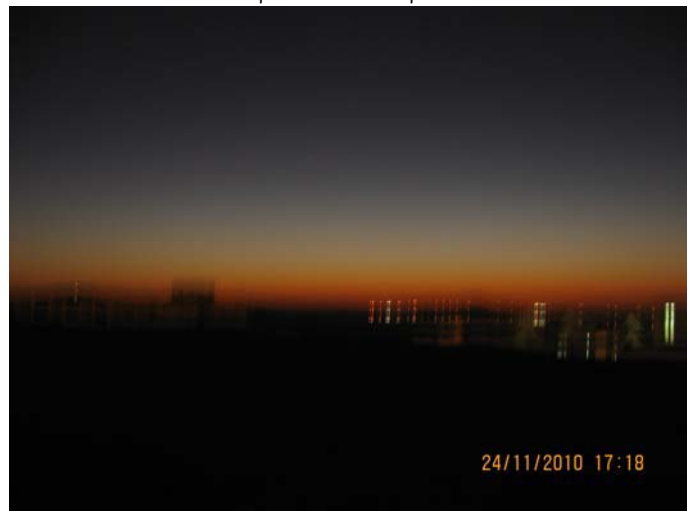
39 דקות לאחר השקיעה

42 דקות לאחר השקיעה

41 דקות לאחר השקיעה

44 דקות לאחר השקיעה

43 דקות לאחר השקיעה

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

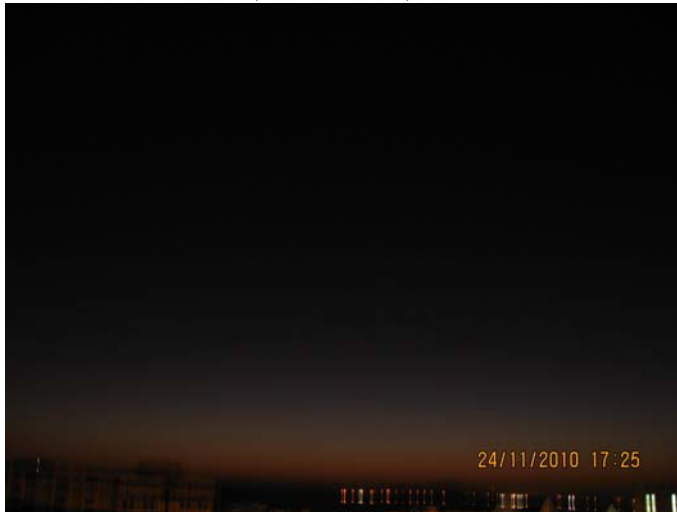
46 דקות לאחר השקיעה

45 דקות לאחר השקיעה

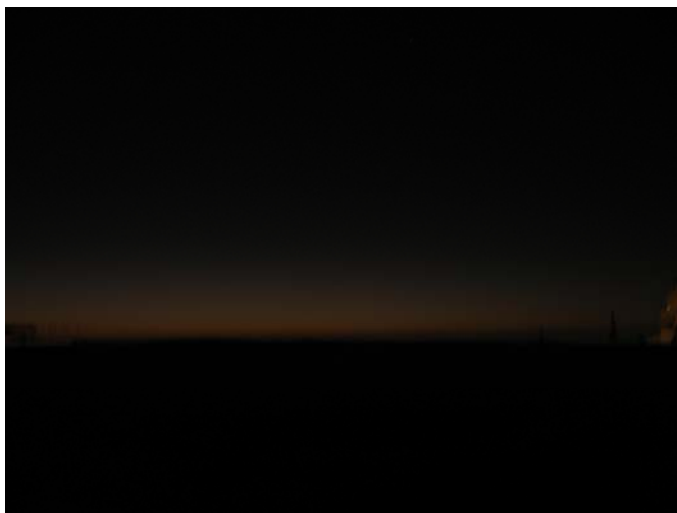
48 דקות לאחר השקיעה

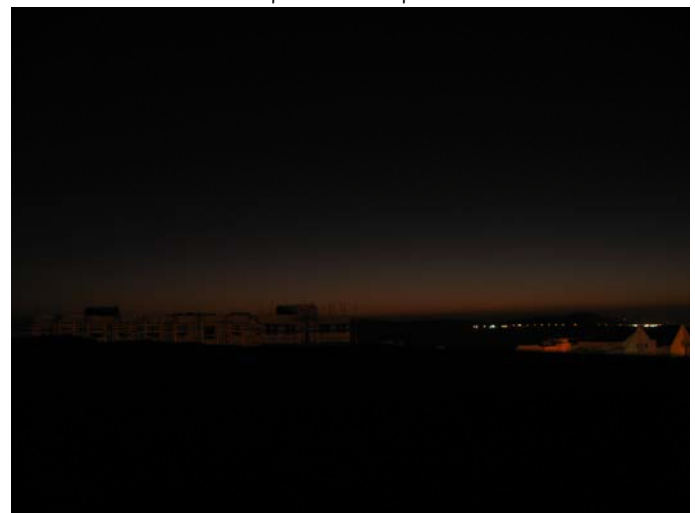
47 דקות לאחר השקיעה

53 דק' לאחר השקיעה

מיום י"ט טבת תשע"א השקיעה (מישור) – 16:43
52 דק' לאחר השקיעה

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

55 דק' לאחר השקיעה

54 דק' לאחר השקיעה

57 דק' לאחר השקיעה

56 דק' לאחר השקיעה

מיום כ' מבת תש"ע השקיעה (מישור) – 16:51
53 דק' לאחר השקיעה

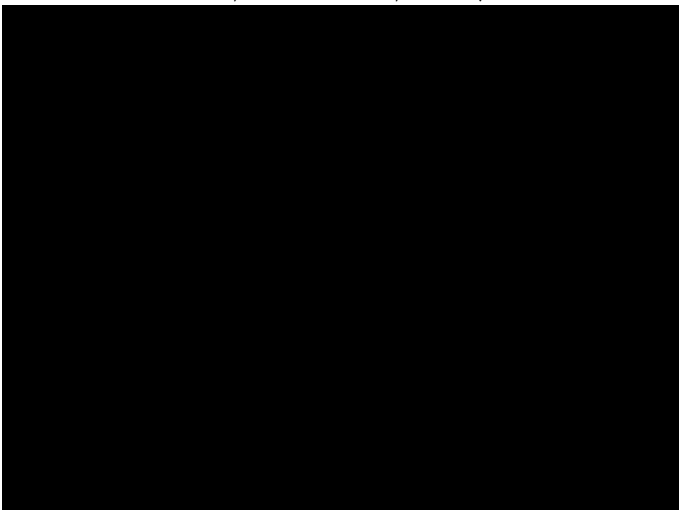
כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

מיום כ' טבת תש"ע השקיעה (מישור) – 16:51
55 דק' לאחר השקיעה

אפשר לשים לב בתמונות האחרונות שבסמוך להר יש קו אדום שזהו התחתון, ולמעלה לבן שזהו העליון, בערך ב- 60 דק' מהשקיעה ראינו איך שהאדום התחתון נעלם והופך להיות לבן (אפור כצבע הכסף) שזהו לכאוף הכסף התחתון ובין 60 דק' ל-72 דק' היה הכל לבן (אפור כצבע הכסף) ועד 72 דק' בערך, כל הלבן (אפור) הפך להיות שחור לגמרי, שזהו לכאוף "הכסף העליון" והשוה לתחתון, ובירושלמי יותר ברור "הכספן" היינו שהכל לבן "זהו ביהש"מ", "השחירו" שהכל שחור "זהו לילה". וכמו שהארכנו בפנים הקונטרס יעוי"ש.

הכסף העליון והשוה לתחתון – לילה

הכסף התחתון ולא הכסף העליון – בין השמשות

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

תמונות מיום ז' שבט התשע"א

שקיעת המישור בשעה 16:55

רש"י הק' (שבת לד:) ד"ה מאדימין, וזל"ק: שנראה אדמימות חמה בעבים.

11 דק' לאחר השקיעה

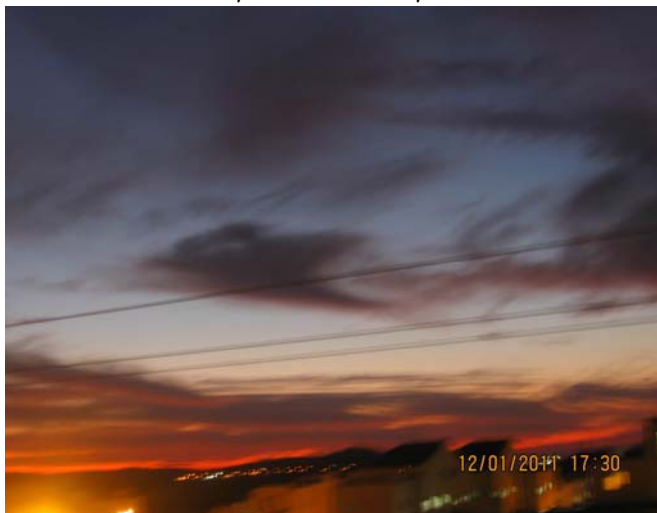
11 דק' לאחר השקיעה

35 דק' לאחר השקיעה

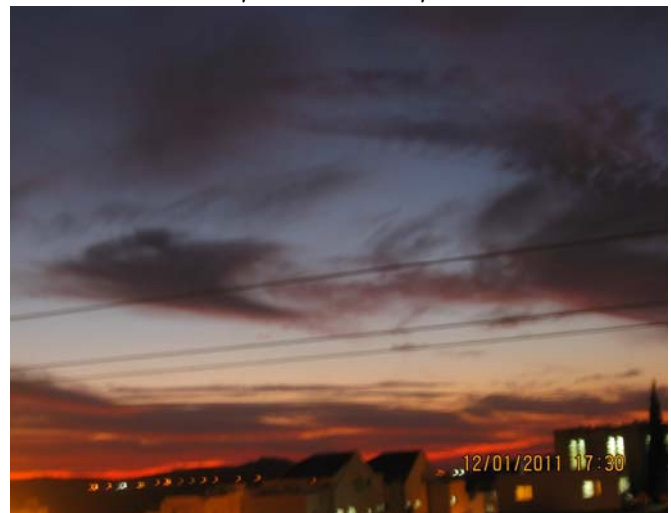
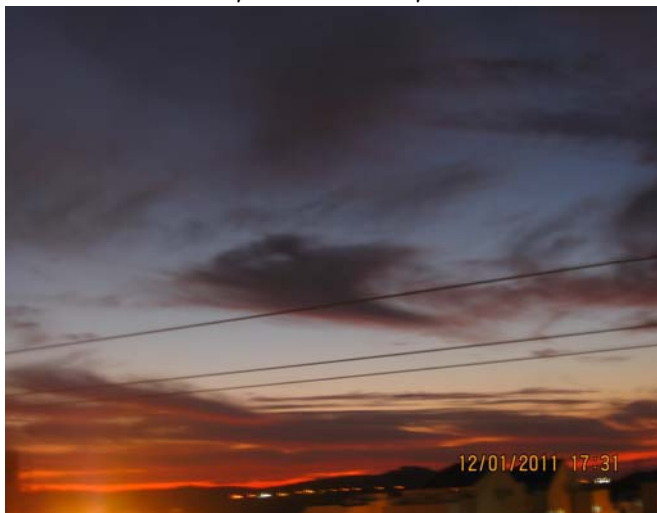
20 דק' לאחר השקיעה

36 דק' לאחר השקיעה

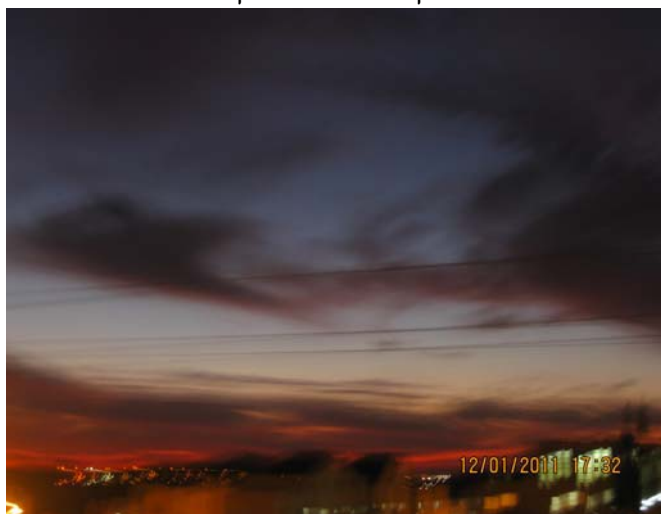

35 דק' לאחר השקיעה

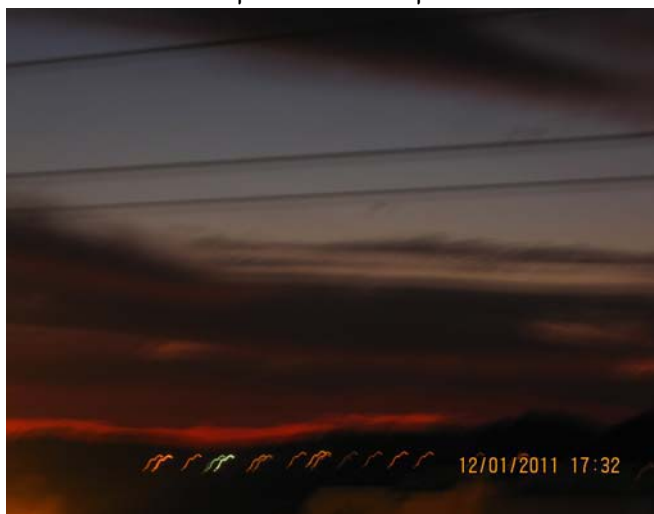

כל זמן שאדמדימותה נראית על פני מערב יום הוא (מלשון תשובות הגאונים)

37 דק' לאחר השקיעה

37 דק' לאחר השקיעה

39 דק' לאחר השקיעה

38 דק' לאחר השקיעה

47 דק' לאחר השקיעה

40 דק' לאחר השקיעה

הדרכה מעשית לצפיה

מי שרוצה לצפות ולעקוב אחר ה"אדמימות" והזמן של "הכסיף" כמו שעשו אב"י ורבא (שבת לה.) לפי מה שראינו, עדיף בימות החורף כשאין ענני גשם, שאז יותר שכיח למצוא "אופק זך" בלי שום זיהומי אויר ואדים וכדו', שיותר מצוי בימות הקיץ, ובחורף בגלל הרוחות והגשם האופק יותר זך, ואנחנו ראינו בשנת תש"ע בין כ' כסלו לכ' טבת כמעט כל החודש היה "אופק זך" מאוד שהיה אפשר לראות את כל המחזה הזה באופן ברור עד הסוף, אך גם בכל ימות השנה ישנם ימים יותר ברורים ופחות ברורים, ואז אפשר לכה"פ לראות באופן חלקי את כל המחזה הגדול הזה.

דבר נוסף שיש לציין שבשעה שמסתכלים עדיף להסתכל ממקום חשוך, שהוא יותר גבוה מתאורת הרחוב, וגם שלא יהיה אור מלאכותי באופק שמסתכלים בו, שאז יכולים לראות יותר ברור ויותר זמן. ומי שיכול להסתכל במקום חשוך לחלוטין מחוץ לעיר (בדרום הארץ או במקום אחר) בימים שהאופק זך יוכל לראות הכל ברור מאוד.

ועכ"פ לפי שאחת המדות שהתורה נדרשת בהן, מידה ח' – כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. ואם אנו רואים שבימים שהאופק זך ונקי, רואים את האדמימות עד 60 דק', והכסיף העליון ב-72 דק', הרי"ז מגלה שכל האור שיש מהשקיעה עד 60 דק' זה נובע מהאדמימות, רק שהיא מוסתרת לפעמים, וזה הרי ברור שיש אור עד 72 דק' כמו שיש 72 דק' קודם הנה"ח וכמו שכתב הגר"א, ורואים במציאות שנשף הערב ונשף הבוקר שוים בתהלוכותם ובאורם. וא"כ אם אנו רואים שזה נובע מהאדמימות רק שיש ימים שהוא מוסתר, א"כ הרי זה הזמן "שכל זמן שפני המזרח (שהוא המערב) מאדימין הוא יום" זהו בכל יום גם כשהוא מוסתר, לרב יוסף אליבא דר' יהודה, עד 60 דק' מהשקיעה, ולרבה עד 58 וחצי דק' מהשקיעה, ואח"כ הוא ביהשמ"ש עד 72 דק', ואז הוא לילה לר' יהודה בימים השוים, ובשאר הימים משתנה לפי הזמן של 72 דק' במעלות.

הדברים נכתבו אחר שנתלבנו במשך זמן ארוך מאוד ע"י הרבה ת"ח ורבנים בין מן הנוהגים כשיטת הגאונים ובין מן הנוהגים כשיטת ר"ת, ועכ"פ לא כתבנו את הקונטרס רק בכדי לעורר את העם להסתכל ולבדוק את הדברים ויראו החכמים ויפסקו הרבנים חכמי וצדיקי הדור איך צריך לנהוג להלכה ולמעשה.

ע"י בספר דברי יציב או"ח חלק א' סי' קמ"ז שהביא ששמע מהגה"ק אבד"ק נאסויד זצ"ל דהוה מרגלא בפומיה של דו"ז הגה"ק משינעווא זי"ע שחושש כי רוב העולם נכשלים בעשיית מלאכה במוצ"ש קודם זמן דהכסיף.